

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародні економічні відносини та іноземних мов»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВтаІМ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2026 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти
на тему:
«ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА
ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ»

Виконав здобувач вищої освіти

4 курсу, групи МЕВ-22

ОПП «Міжнародні економічні
відносини»

спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»

_____ Осадчий Я.О.

« ____ » _____ 2026 р.

Керівник роботи

к.е.н., доцент

_____ Валерій ПОДПЛІСТНИЙ

« ____ » _____ 2026 р.

Рецензент _____

Центральноукраїнський національний технічний університет

Факультет економічний

Кафедра Міжнародних економічних відносин та іноземних мов

Рівень вищої освіти Бакалавр

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Іван МИЦЕНКО

«_____» _____ 2026 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗА ПЕРШИМ (БАКАЛАВРСЬКА) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Осадчого Яна Олександровича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи

Інтеграційні процеси в Європейському Союзі та їх значення для України

2. Керівник роботи

Подплетній Валерій Володимировис, к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи до захисту _____

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи Метою є дослідження особливостей функціонування та розвитку Європейського Союзу, а також аналіз сучасного стану економічної інтеграції України до ЄС, виявлення основних проблем цього процесу та визначення перспектив його подальшого розвитку.

Завдання: дослідити історичні передумови створення та етапи розвитку Європейського Союзу; розкрити сутність і принципи функціонування внутрішнього ринку ЄС; проаналізувати сучасні тенденції економічного розвитку Європейського Союзу; охарактеризувати економічне співробітництво України з ЄС на сучасному етапі; визначити ключові проблеми економічної інтеграції України до Європейського Союзу; обґрунтувати перспективні напрями розвитку євроінтеграційних процесів України.

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1	доц. Подплетній В.В.		
Розділ 2	доц. Подплетній В.В.		
Розділ 3	доц. Подплетній В.В.		

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, призначення наукового керівника	02.02.2026-13.02.2026	
2	Розробка завдання на кваліфікаційну роботу, складання календарного плану його виконання	16.02.2026-06.03.2026	
3	Опрацювання навчальної та наукової літератури і складання плану роботи	09.03.2026-10.04.2026	
4	Проведення наукових досліджень, обробка фактичного матеріалу	13.04.2025-08.05.2026	
5	Написання тексту 1-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	11.05.2026-17.05.2026	
6	Написання тексту 2-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	18.05.2026-31.05.2026	
7	Написання тексту 3-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	01.06.2026-07.06.2026	
8	Усунення недоліків, написання остаточного варіанта тексту, оформлення кваліфікаційної роботи	08.06.2026-11.06.2026	
9	Перевірка на плагіат	12.06.2026-16.06.2026	
10	Отримання відгуку наукового керівника	17.06.2026-21.06.2026	
11	Рецензування кваліфікаційної роботи	22.06.2026-25.06.2026	
12	Захист кваліфікаційної роботи на засіданні екзаменаційної комісії		

Дата видачі завдання

« ____ » _____ 2026 року

Підпис керівника

(прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання

« ____ » _____ 2026 року

Підпис здобувача

Анотація

Інтеграційні процеси в Європейському Союзі та їх значення для України. - Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “бакалавр” за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2026.

У бакалаврській роботі досліджено процеси становлення та розвитку Європейського Союзу як інтеграційного об’єднання, а також проаналізовано особливості економічної інтеграції України до ЄС. Визначено основні етапи формування ЄС, принципи функціонування його внутрішнього ринку та сучасні тенденції розвитку економіки Союзу. Особливу увагу приділено аналізу зовнішньоекономічних відносин України з ЄС, впливу воєнних дій на економічну співпрацю, а також проблемам і перспективам євроінтеграції. Обґрунтовано, що інтеграція України до Європейського Союзу є стратегічним напрямом розвитку, який сприятиме модернізації економіки та підвищенню її конкурентоспроможності.

Ключові слова: Європейський Союз, євроінтеграція, економічна інтеграція, зовнішня торгівля, внутрішній ринок, Україна, міжнародні економічні відносини, глобалізація.

Abstract

Integration Processes in the European Union and Their Significance for Ukraine. - Manuscript.

Qualifying bachelor's thesis for the degree of higher education in the educational and professional program "International Economic Relations" in the specialty "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. - Kropyvnytskyi. - 2026.

The bachelor's thesis examines the processes of formation and development of the European Union as an integration association, as well as analyzes the features of Ukraine's economic integration into the EU. The main stages of the EU formation, the principles of functioning of its internal market, and current trends in the EU economy are identified. Particular attention is paid to the analysis of Ukraine–EU foreign economic relations, the impact of military actions on economic cooperation, as well as the problems and prospects of European integration. It is substantiated that Ukraine's integration into the European Union is a strategic direction of development that will contribute to the modernization of the economy and increase its competitiveness.

Keywords: European Union, European integration, economic integration, foreign trade, internal market, Ukraine, international economic relations, globalization.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	8
1.1. Етапи формування та сучасні тенденції розвитку Європейського Союзу	8
1.2. Європейські цінності як основа інтеграції Європейського Союзу	18
1.3. Свобода руху товарів і послуг як основа внутрішнього ринку ЄС	22
Висновки до розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОНОМІКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ	29
2.1. Напрямки сучасного економічного розвитку Європейського регіону	29
2.2. Аналіз сучасного стану економіки Європейського Союзу	34
2.3 Зовнішньоекономічні відносини України з Європейським Союзом в сучасних умовах	52
Висновки до розділу.....	62
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	64
3.1. Поглиблення економічної інтеграції України до ЄС в умовах війни .	64
3.2. Проблеми та особливості інтеграції України до Європейського Союзу	69
Висновки до розділу.....	74
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що в умовах глобалізації та посилення міжнародної економічної взаємодії інтеграційні об'єднання відіграють важливу роль у забезпеченні сталого розвитку держав. Серед таких об'єднань особливе місце займає Європейський Союз, який є прикладом успішної економічної та політичної інтеграції, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності країн-учасниць, зміцненню економічної стабільності та розширенню можливостей міжнародного співробітництва. Для України поглиблення взаємовідносин з Європейським Союзом є одним із ключових напрямів зовнішньоекономічної політики та важливим чинником модернізації національної економіки.

Особливої значущості питання інтеграції України до європейського економічного простору набуло після укладення Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Водночас сучасні виклики, пов'язані з повномасштабною війною, посилили потребу в зміцненні співпраці з європейськими партнерами. ЄС залишається найбільшим торговельним партнером України, забезпечуючи доступ до масштабного ринку збуту, підтримуючи розвиток інвестиційної діяльності та сприяючи реалізації структурних реформ. Разом із тим процес інтеграції потребує подальшого вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки та подолання наявних соціально-економічних викликів.

Метою бакалаврської роботи є дослідження особливостей функціонування та розвитку Європейського Союзу, а також аналіз сучасного стану економічної інтеграції України до ЄС, виявлення основних проблем цього процесу та визначення перспектив його подальшого розвитку.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

- дослідити історичні передумови створення та етапи розвитку Європейського Союзу;
- розкрити сутність і принципи функціонування внутрішнього ринку ЄС;
- проаналізувати сучасні тенденції економічного розвитку Європейського Союзу;
- охарактеризувати економічне співробітництво України з ЄС на сучасному етапі;
- визначити ключові проблеми економічної інтеграції України до Європейського Союзу;
- обґрунтувати перспективні напрями розвитку євроінтеграційних процесів України.

Об’єктом дослідження є інтеграційні процеси в межах Європейського Союзу та їх вплив на економічний розвиток держав.

Предметом дослідження виступають особливості, механізми та сучасні тенденції економічної інтеграції України до Європейського Союзу.

Інформаційну основу дослідження становлять наукові публікації українських і зарубіжних учених, нормативно-правові акти та офіційні документи Європейського Союзу, статистичні матеріали міжнародних організацій, а також аналітичні звіти щодо розвитку економічних відносин між Україною та ЄС.

Практична цінність роботи полягає в можливості використання отриманих результатів для подальших наукових досліджень проблем європейської інтеграції, а також для оцінки сучасного стану та перспектив розвитку економічного співробітництва України з Європейським Союзом.

Структура роботи включає вступ, розділи основної частини, висновки та список використаних джерел з 32 найменувань, 19 рисунків та 1 таблиці . Загальна кількість сторінок – 82.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1 Етапи формування та сучасні тенденції розвитку Європейського Союзу

Європейська інтеграція являє собою багатовимірний політичний та соціально-економічний процес, у межах якого відбувається поглиблення співпраці між державами Європи в політичній, правовій, економічній і культурній площинах. Виникнення Європейського Союзу стало логічним результатом глибоких трансформацій, що охопили європейський континент після завершення Другої світової війни. Однією з ключових характеристик інтеграційного процесу є його регіональний характер, адже він розгортається в межах конкретно окресленого кола країн.

Інтеграційні процеси мають подвійний вплив. З одного боку, вони стимулюють розвиток глобалізації, посилюючи взаємозв'язки між національними економіками та сприяючи формуванню спільного ринку в межах певного регіону. З іншого боку, інтеграція виконує стабілізуючу функцію, оскільки дозволяє зменшити негативні ефекти глобалізаційних змін шляхом надання державам-учасникам економічних, політичних і торговельних переваг.

Передумови формування європейської інтеграції зазвичай класифікують на економічні, політичні, культурні та частково ідеологічні [1]. При цьому визначальне значення мали саме економічні чинники. Їх основу становив процес інтернаціоналізації господарських зв'язків, який сприяв становленню міжнародного ринку та розвитку його ключових складових, зокрема транснаціональних корпорацій, фінансових інституцій, міжнародної виробничої кооперації, спеціалізації праці, руху капіталів, валютних відносин і трудової мобільності.

Водночас розвиток міжнародного ринку тривалий час стримувався наявністю державних кордонів, митних обмежень і візового контролю [2]. Це

обумовило необхідність об'єднання країн для досягнення спільних економічних інтересів і зменшення бар'єрів. Поглиблення економічної взаємодії за межами національних економік сприяло також посиленню політичної співпраці між європейськими державами.

У результаті цих процесів були створені Європейські співтовариства, важливим етапом діяльності яких стало формування спільного ринку. Це означало усунення бар'єрів, що заважали вільному руху товарів, послуг, капіталу та трудових ресурсів. У подальшому інтеграція вийшла за межі економічної сфери, охопивши соціальну, інформаційну, культурну та політичну складові суспільного розвитку, які також стали невід'ємною частиною функціонування ЄС.

Політичні чинники інтеграції, залежно від рівня їх прояву, поділяються на внутрішні і зовнішні [3]. Внутрішні пов'язані з історією взаємовідносин між європейськими державами, зокрема з досвідом тривалих воєн і конфліктів. Зовнішні фактори визначалися геополітичним становищем Європи, особливо її західного регіону, у системі міжнародних відносин, що зумовлювало потребу у формуванні спільних підходів до безпеки та економічної конкуренції.

Важливу роль у становленні інтеграційних процесів відіграло також культурне підґрунтя. Попри значне різноманіття, європейські народи мають спільні історико-культурні риси, що сприяло формуванню духовних передумов об'єднання. Зокрема, християнство тривалий час виконувало об'єднавчу функцію. Ще у 1306 році П. Дюбуа запропонував ідею створення «Християнської республіки» як одного з перших концептуальних проєктів європейської єдності. Однак у сучасних умовах вплив релігійного чинника значно зменшився.

Правові системи більшості держав Європи сформувалися під впливом римського права. Крім того, ідеї конституціоналізму, зокрема принципи захисту прав людини та розподілу влади, мають європейське походження і становлять

фундамент як національних політичних систем, так і інституційної структури Європейського Союзу.

Суттєве значення у формуванні інтеграційних процесів мала ідеологічна складова. Концептуальною основою об'єднання виступив пан'європеїзм — система ідей, що обґрунтовує необхідність добровільної консолідації європейських народів у межах єдиного політичного простору.

Упродовж 1919–1945 років відбувалося поступове інституційне оформлення прихильників пан'європейської концепції, що з часом трансформувалося в організований рух. До нього долучалися політики, мислителі та діячі культури з різних країн Європи. Провідною фігурою цього напрямку вважається австрійський політичний діяч Н. Куденхофе-Калергі. Його ідеї були систематизовані у Пан'європейському маніфесті 1924 року, який передбачав створення політичного, економічного та військового союзу держав Західної Європи за підтримки США. Активну участь у розвитку цього руху також брав А. Б. У. Черчилль.

Отже, серед визначальних чинників європейської інтеграції можна виокремити прагнення обмежити економічне домінування США, необхідність нормалізації відносин між Францією та Німеччиною, забезпечення стабільності та безпеки на континенті, підвищення рівня соціально-економічного розвитку, а також зміцнення позицій європейських держав у світовій політиці. Водночас саме франко-німецьке протистояння залишалося ключовим фактором, що визначав політичну ситуацію в Європі. Протиборство двох глобальних ідеологічних систем сприяло активізації інтеграційних процесів у межах кожного блоку. Зниження ролі західноєвропейських країн у світовій економіці та політиці, процеси деколонізації, а також посилення впливу США і СРСР стимулювали пошук нових форм співпраці та консолідації ресурсів.

Поняття «Сполучені Штати Європи» вперше було використано У. Черчиллем у 1946 році під час виступу в Цюриху. Він розглядав створення

такого об'єднання як стратегічну мету, вважаючи, що першим кроком має стати заснування Ради Європи. Водночас Черчилль припускав, що ключову роль у майбутньому союзі відіграватимуть Франція та Німеччина, тоді як Велика Британія залишатиметься поза його межами, виконуючи функцію спостерігача.

У травні 1948 року під час Гаазького конгресу було ухвалено декларацію, яка закликала до політичного об'єднання європейських держав. Це стало передумовою створення Ради Європи — першої міждержавної організації співробітництва, заснованої 5 травня 1949 року. До її складу увійшли Велика Британія, Франція, Італія, країни Бенілюксу та держави Скандинавії. Основними напрямками діяльності організації стали утвердження демократичних принципів, захист прав людини та збереження культурної спадщини Європи.

Разом із тим, через суперечності між інтересами держав-членів Рада Європи не змогла повністю реалізувати покладені на неї завдання.

Подальше загострення міжнародної ситуації в умовах «холодної війни», а також обмежена ефективність цієї організації сприяли активізації більш глибоких інтеграційних процесів. Особливого значення набуло економічне врегулювання відносин між Францією та Німеччиною як запорука стабільності в Європі. Цей підхід отримав підтримку з боку французьких політиків Ж. Моне та Р. Шумана.

На початку 1950-х років Сполучені Штати Америки сприяли економічному відновленню Німеччини, розглядаючи її як важливий елемент стримування комуністичного впливу. У свою чергу, канцлер К. Аденауер проголосив курс на інтеграцію країни до європейських і євроатлантичних структур, зокрема Ради Європи та НАТО.

У 1950 році Ж. Моне запропонував концепцію часткової економічної інтеграції, яка передбачала передачу вугільної та сталеливарної галузей Франції та Німеччини під наднаціональний контроль. Крім того, планувалося створення спільної економічної основи для майбутнього політичного об'єднання,

скасування митних обмежень у торгівлі вугіллям і сталлю, а також скликання міжнародної конференції для підготовки відповідного договору.

Реалізацією цих ідей стало підписання 18 травня 1951 року Паризького договору про створення Європейського об'єднання вугілля й сталі, щонабрав чинності в 1952 році та укладався строком на 50 років. До організації приєдналися Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург.

У подальшому було висунуто нові ініціативи інтеграції. Зокрема, у 1952 році підписано договір про створення Європейського оборонного співтовариства, до якого мали увійти ті самі країни, що й до ЄОВС. Однак цей проєкт не був реалізований через відмову Франції ратифікувати угоду. Пізніше аналогічну ідею запропонував міністр закордонних справ Великої Британії Е. Еден, що призвело до підписання у 1954 році угоди про створення Західноєвропейського союзу. На відміну від попередніх ініціатив, ця організація зосереджувалася виключно на оборонній сфері й не була безпосередньо пов'язана з іншими інтеграційними структурами.

Рішенням міністрів закордонних справ країн-учасниць ЄОВС від 10 вересня 1952 року Спільним зборам було доручено підготувати проєкт установчого документа Європейського політичного співтовариства. Запропонована модель передбачала створення наднаціональної системи управління, організованої за принципами, характерними для національних держав, зокрема із застосуванням поділу влади. Проте реалізація цієї ініціативи не відбулася через відмову парламентів держав-учасниць ратифікувати відповідний договір. Таким чином, спроба формування наддержавної політичної структури виявилася передчасною щодо реального рівня інтеграційного розвитку.

Подальший розвиток інтеграційних процесів був спрямований насамперед на економічну сферу. У 1957 році ті самі шість держав заснували Європейське економічне співтовариство, яке функціонувало як митний союз і передбачало

забезпечення вільного руху товарів, послуг, капіталу й робочої сили. Паралельно було створено Європейське співтовариство з атомної енергії (Євроатом), основною метою якого стало регулювання мирного використання ядерних ресурсів. Серед цих інституцій провідну роль відігравало саме Європейське економічне співтовариство, яке в подальшому трансформувалося у Європейське співтовариство. Його правовою основою став Римський договір 1957 року, що набрав чинності 1 січня 1958 року.

У 1959 році було започатковано діяльність Європейського парламенту, який поступово набув функцій представницького, консультативного та законодавчого органу.

Еволюція Європейських співтовариств у напрямі сучасного Європейського Союзу відбувалася через тривалий процес інституційних змін і поглиблення інтеграції. Вона супроводжувалася передачею частини державного суверенітету на наднаціональний рівень і формуванням більш тісного політичного об'єднання. З часом цей процес отримав назву євроінтеграції. Одночасно відбувалося і територіальне розширення: кількість держав-членів зросла з шести до двадцяти семи.

Альтернативною інтеграційною моделлю стало створення у січні 1960 року Європейської асоціації вільної торгівлі за ініціативою Великої Британії та інших країн, що не приєдналися до ЄЕС. Однак згодом ефективність ЄЕС виявилася більш очевидною, що зумовило прагнення Великої Британії вступити до цього об'єднання. До аналогічного курсу долучилися Данія, Ірландія та Норвегія, економіки яких були тісно пов'язані з британською.

Новий етап розвитку інтеграції пов'язаний із підписанням у лютому 1992 року Маастрихтського договору, який набрав чинності у листопаді 1993 року та юридично закріпив створення Європейського Союзу. Цей документ вніс суттєві зміни до попередніх установчих актів і визначив нову модель функціонування інтеграційного об'єднання.

На початковому етапі Європейський Союз не володів повною міжнародною правосуб'єктністю, тому його діяльність здійснювалася через Європейські співтовариства та держави-члени.

Інституційна структура, сформована Маастрихтським договором, отримала назву системи «трьох опор». Яка передбачала функціонування трьох відносно самостійних напрямів співпраці в межах єдиного інституційного механізму. Хоча всі складові об'єднували ті самі держави та діяли через спільні інституції, порядок їх функціонування відрізнявся.

Водночас виникла певна подвійність у функціонуванні інтеграційної системи — паралельне існування Європейського співтовариства та Європейського Союзу, що зберігалось до укладення Лісабонського договору.

Маастрихтський договір став ключовим етапом розвитку інтеграції, оскільки закріпив основні принципи права ЄС, заклав підвалини економічного й валютного союзу та сприяв розвитку спільної соціальної політики, розширенню співпраці у сфері культури й освіти, запровадженню інституту громадянства ЄС, демократизації процесу прийняття рішень і посиленню ролі Європейського парламенту, а також визначив етапи впровадження єдиної валюти.

Подальше розширення Європейського Союзу та складнощі імплементації положень Маастрихтського договору зумовили необхідність реформування правової бази. У цьому контексті 2 жовтня 1997 року було укладено Амстердамський договір, який набув чинності в 1999 році. Документ був спрямований на поглиблення інтеграції між країнами-членами ЄС, утвердження демократичних цінностей, захист прав людини та забезпечення принципу верховенства права. Він також передбачав можливість запровадження санкцій щодо держав, які систематично порушують ці принципи. Окрім цього, договір сприяв формуванню спільної політики у сфері безпеки й оборони та зміцненню права громадян на вільне пересування.

Подальшим кроком у розвитку Європейського Союзу стало укладення Ніщцького договору 26 лютого 2001 року, який набув чинності 1 травня 2003 року. Основне призначення цього документа полягало в реформуванні інституційної системи ЄС та її адаптації до майбутнього розширення Союзу.

У грудні 2001 року Європейська рада ухвалила рішення щодо розроблення проєкту Конституції ЄС, який було підписано 29 жовтня 2004 року. Документ передбачав масштабні інституційні зміни, зокрема ліквідацію системи «трьох опор», об'єднання установчих актів у єдиний конституційний документ, надання Хартії основних прав статусу складової Конституції, реформування інституційної структури та розширення повноважень національних парламентів.

Попри ратифікацію договору більшістю держав-членів, він не набрав чинності через відмову Франції та Нідерландів, що фактично призвело до зупинення конституційного процесу.

Незважаючи на це, напрацювання в межах цього проєкту мали значний вплив на подальший розвиток інтеграції. Пошук нових підходів до реформування завершився підписанням 13 грудня 2007 року Лісабонського договору, який набрав чинності 1 грудня 2009 року. Його особливістю стало внесення змін до чинних установчих актів без створення нового конституційного документа та без перегляду символічних засад функціонування Європейського Союзу.

Важливим результатом прийняття Лісабонського договору стало чітке розмежування компетенцій Європейського Союзу, конкретизація повноважень між його інституціями, запровадження механізму виходу держав-членів, а також здійснення комплексних інституційних перетворень.

Узагальнюючи наслідки Лісабонської реформи, можна відзначити, що її положення сприяли підвищенню рівня відкритості та демократичності функціонування ЄС. Разом із тим новітні глобальні та регіональні виклики

активізували дискусії щодо подальших перспектив розвитку інтеграційного об'єднання. Зокрема, вихід Великої Британії з ЄС став важливим каталізатором неформального діалогу між державами-членами стосовно можливих сценаріїв еволюції Союзу.

У цьому контексті значну роль відіграє Біла книга Європейської Комісії «Про майбутнє Європи», представлена у березні 2017 року. У ній окреслено п'ять потенційних моделей розвитку ЄС:

- а) збереження поточного курсу із реалізацією вже запланованих реформ;
- б) зосередження виключно на функціонуванні єдиного ринку із одночасним скороченням інтеграції в інших сферах;
- в) поглиблення інтеграції групою держав, готових до більш тісної співпраці;
- г) концентрація зусиль на обмеженій кількості пріоритетних напрямів із метою підвищення ефективності;
- д) всебічне посилення інтеграційних процесів за участю всіх держав-членів.

Розвиток Європейського Союзу залишається динамічним і відкритим процесом. Останні тенденції свідчать про подальше розширення об'єднання: Україна, Молдова та Грузія задекларували намір стати його членами, хоча Грузія на певному етапі призупинила просування у цьому напрямі. Водночас Україна продовжує реалізовувати реформи, спрямовані на усунення бар'єрів на шляху до членства.

Отже, післявоєнна міжнародно-політична ситуація в Європі стала одним із визначальних чинників активізації інтеграційних процесів. У другій половині ХХ століття в Західній Європі сформувався комплекс передумов — економічних, політичних, географічних і цивілізаційних — які забезпечили їхній розвиток. Інтеграційні об'єднання, започатковані у 1950-х роках, поступово трансформувалися в один із ключових елементів сучасної світової

системи. З позиції сьогодення створення Європейського Союзу можна розглядати як закономірний результат еволюції західної цивілізації та реакцію на виклики глобалізації.

Сутність європейської інтеграції розкривається через взаємодію трьох рівнів управління: наднаціонального (рівень ЄС), національного (держав-членів) та регіонального.

На сучасному етапі Європу умовно поділяють на кілька макрорегіонів. Західна Європа характеризується високим рівнем економічного розвитку, відносною структурною однорідністю господарства, значною роллю промисловості (приблизно 40 % ВВП) і швидким зростанням сфери послуг, тоді як частка сільського господарства є незначною (близько 2–5 %). Економіки цього регіону суттєво впливають як на європейські, так і на глобальні економічні процеси.

Північна Європа належить до числа найбільш розвинених економічних регіонів світу. Незважаючи на відносно невелику частку населення (близько 1 % серед розвинених країн), вона формує близько 3 % їхнього сукупного ВВП і промислового виробництва. При цьому показники на душу населення тут є одними з найвищих.

Держави Південної Європи дещо поступаються за рівнем розвитку іншим розвиненим країнам континенту. Їхня економічна структура значною мірою базується на традиційних галузях промисловості, зокрема харчовій, легкій, меблевій та переробці сільськогосподарської продукції.

Східна (Центральна) Європа охоплює країни, що виникли після розпаду соціалістичної системи та СРСР. Попри наявність значного ресурсного й культурного потенціалу, регіон стикається з проблемами економічного розвитку, інфраструктурними обмеженнями та політичною нестабільністю.

Південно-Східна Європа включає групу держав колишнього соціалістичного простору, які не входять до складу Центральної Європи та мають власну специфіку соціально-економічного розвитку.

1.2 Європейські цінності як основа інтеграції Європейського Союзу

Європейська інтеграція виступає важливим чинником оновлення національних економік, сприяючи подоланню технологічного відставання, активізації інвестиційної діяльності та впровадженню інноваційних рішень. Вона також створює передумови для розширення зайнятості, підвищення конкурентоспроможності виробників і зміцнення їх позицій на міжнародних ринках, передусім у межах Європейського Союзу.

Інтеграційний процес у Європі можна охарактеризувати як форму вертикальної інтеграції, що реалізується через послідовне проходження кількох етапів розвитку: від формування зони вільної торгівлі до створення економічного і валютного союзу.

Початковий етап передбачає ліквідацію митних тарифів, кількісних обмежень і інших бар'єрів у взаємній торгівлі між державами-учасницями. Водночас кожна країна зберігає самостійність у визначенні торговельної політики щодо третіх держав. Витоки цього етапу пов'язані з реалізацією плану Маршалла, у межах якого у 1948 році була створена Організація європейського економічного співробітництва. Згодом її діяльність доповнив Європейський платіжний союз, а у 1961 році їхні функції перейняла Організація економічного співробітництва і розвитку. Важливим кроком стало підписання Римських договорів 1957 року, що започаткували Європейське економічне співтовариство та Євроатом.

Другий етап інтеграції пов'язаний із формуванням митного союзу, який передбачає встановлення єдиного зовнішнього тарифу й узгодження торговельної політики стосовно третіх країн. Його інституційною основою став

Договір про злиття 1965 року, що забезпечив об'єднання інституцій Європейських співтовариств.

На третьому етапі інтеграція поглиблюється шляхом створення єдиного ринку, який гарантує свободу переміщення товарів, послуг, капіталу та робочої сили, включаючи право на здійснення професійної діяльності. До ключових результатів цього періоду належать повне усунення митних бар'єрів між державами-членами, впровадження спільного зовнішнього тарифу та формування єдиної торговельної політики. Крім того, надходження від митних зборів стали одним із джерел фінансування Союзу, а на міжнародній арені він почав виступати як узгоджений суб'єкт.

Четвертий етап характеризується завершенням формування внутрішнього ринку та посиленням координації економічної політики держав-учасниць. Узгодження економічних рішень і встановлення механізмів контролю за їх виконанням сприяли досягненню єдності у сфері валютної та монетарної політики, що в підсумку призвело до запровадження спільної валюти.

У сучасних умовах Європейський Союз розглядається як наднаціональне інтеграційне утворення, засноване на прагненні держав до всебічного поглиблення співпраці. Його характерними рисами є функціонування єдиного ринку, наявність економічного та валютного союзу, а також використання спільної валюти — євро.

Серед вагомих результатів інтеграції слід відзначити створення Шенгенського простору та впровадження єдиної візової політики, що сприяло впорядкуванню міграційних процесів. Крім того, інституції ЄС здійснюють формування та реалізацію спільної політики в різних сферах, забезпечують розвиток права Союзу та функціонування інституту громадянства ЄС як особливого правового зв'язку між особою та інтеграційним об'єднанням.

У підсумку Європейський Союз сформував унікальну систему правового та інституційного регулювання, яка охоплює широкий спектр відносин за

участю держав, суб'єктів господарювання та громадян, і перетворився на впливового учасника міжнародних процесів.

Для глибшого осмислення витоків інтеграції доцільно звернутися до аналізу європейських цінностей, що лежать в її основі.

Формування цих цінностей має тривалий історичний характер і бере початок у філософських концепціях мислителів XVII–XVIII століть, серед яких Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо та І. Кант. Сучасний етап їх розвитку пов'язаний із післявоєнним періодом. Важливу роль у їх утвердженні відіграло створення Ради Європи у 1949 році — першої організації, покликаної об'єднати держави на основі спільних принципів. Основною умовою членства стало визнання прав і свобод людини, що фактично означало прийняття базових європейських цінностей. Україна приєдналася до цієї організації у 1995 році.

Серед основних європейських цінностей важливе місце посідають права і свободи людини, демократичні засади функціонування влади, а також принципи правової та соціальної держави. Ці цінності отримали офіційне закріплення в Хартії основних прав Європейського Союзу, яку було проголошено у 2000 році, а з 2009 року вона набула обов'язкової юридичної сили (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Базові цінності, визначені Європейською спільнотою

Цінність	Зміст та характеристика
Людська гідність	Визнається основоположною та невід'ємною; є базою для всіх прав і свобод людини.
Свобода	Передбачає свободу думки, слова, релігії, пересування та самовираження.
Рівність	Гарантує рівність перед законом і заборону будь-яких форм дискримінації.
Солідарність	Відображає принципи соціальної справедливості, захисту працівників і взаємопідтримки.
Громадянські права	Включають право участі у виборах, доступ до інформації та належного управління.
Правосуддя	Забезпечує право на справедливий судовий розгляд і ефективний правовий захист.
Демократія	Ґрунтується на волевиявленні громадян і функціонуванні представницької влади.
Верховенство права	Передбачає домінування закону, незалежність судів і юридичну визначеність.
Права людини	Охоплюють систему гарантій основних прав і свобод, включаючи захист меншин.

Примітка: складено автором на основі Хартії основних прав Європейського Союзу.

Ухвалення цього документа було спрямоване на нормативне закріплення спільних ціннісних орієнтирів новоствореного політичного утворення — Європейського Союзу. Водночас його автори ставили за мету не лише поглиблення економічної взаємодії між державами-членами, а й зміцнення їхньої єдності у ширшому соціальному та політичному вимірі.

За своєю структурою Хартія містить 54 статті, які згруповані у сім розділів. Перші шість із них присвячені базовим цінностям, що визнаються всіма країнами ЄС, тоді як заключний розділ регламентує механізми застосування її положень. Особлива увага приділяється співвідношенню світського характеру суспільства з культурною традицією, яка історично значною мірою формувалася під впливом християнства.

Незважаючи на те, що громадяни кожної держави-члена передусім орієнтуються на національні ціннісні системи, загальноєвропейські цінності мають наддержавний характер і відзначаються високим рівнем узагальненості. Вони визначають ключові засади функціонування суспільства, насамперед у політичній та соціальній сферах. Водночас варто враховувати, що національні

цінності в межах Європейського Союзу можуть істотно відрізнятися, що зумовлено культурними, історичними та регіональними особливостями, а також специфікою формування колективної пам'яті окремих народів.

1.3 Свобода руху товарів і послуг як основа внутрішнього ринку ЄС

Згідно з положеннями Договору про функціонування ЄС і Єдиного європейського акта, внутрішній ринок трактується як економічний простір, у межах якого гарантується свобода переміщення товарів, осіб, капіталу та послуг.

Однією з фундаментальних складових цього ринку є принцип вільного обігу товарів і послуг. Його зміст полягає в тому, що продукція, яка була законно допущена до обігу в одній із держав-членів, може безперешкодно реалізовуватися на території всього Союзу. При цьому повторні обмеження або додаткові вимоги щодо доступу на ринок допускаються лише у виняткових і обґрунтованих випадках.

Реалізація свободи руху товарів передбачає повну відсутність митних та інших торговельних бар'єрів у межах внутрішнього ринку. Досягнення такого рівня інтеграції стало можливим завдяки поступовому усуненню як тарифних, так і нетарифних перешкод. У правовому аспекті внутрішній ринок ЄС фактично наближений до єдиного економічного простору держави. Дія цього принципу поширюється на всі категорії продукції, включаючи як промислові, так і аграрні товари.

Особливе значення має визначення походження продукції. Принцип свободи обігу застосовується не лише до товарів, вироблених у межах ЄС, а й до тих, що були легально імпортовані на територію будь-якої держави-члена. У такому разі вони набувають статусу товарів Союзу і підпадають під єдині правила правового регулювання.

Вагомим інструментом реалізації цього принципу стало створення митного союзу, що передбачав усунення митних бар'єрів у торгівлі між

державами-членами та встановлення єдиного зовнішнього митного тарифу для третіх країн. У ході його формування спочатку були скасовані експортні мита, а пізніше — імпорتنі збори у взаємній торгівлі країн-членів Союзу.

Додатково було закріплено принцип «standstill», відповідно до якого державам-членам забороняється запроваджувати нові митні обмеження після набуття чинності відповідними угодами. Ця норма має імперативний характер і не передбачає винятків.

Єдиний митний тариф виступає одним із ключових інструментів зовнішньоекономічної політики Європейського Союзу. Він забезпечує уніфікований рівень митного захисту на зовнішніх кордонах, встановлюючи єдині ставки мита для імпорту з третіх країн, а також уніфікує митну класифікацію товарів. Компетенція у сфері митної політики належить виключно ЄС, що виключає можливість самостійного встановлення митних ставок окремими державами-членами. Всі відповідні рішення ухвалюються на рівні інституцій Союзу [4].

Разом із тим усунення тарифних бар'єрів не забезпечує повної реалізації свободи торгівлі. Значну роль відіграють також нетарифні обмеження, зокрема кількісні та технічні бар'єри, які можуть перешкоджати вільному руху товарів.

У межах внутрішнього ринку ЄС забороняється застосування як прямих кількісних обмежень, так і заходів, що мають подібний ефект. Відповідно до практики Суду ЄС, до таких заходів належать будь-які регуляторні дії, які прямо чи опосередковано обмежують доступ товарів на ринок. Навіть якщо подібні заходи мають формально рекомендаційний характер, їх застосування може негативно впливати на функціонування внутрішнього ринку.

Окрему групу бар'єрів становлять фіскальні обмеження. У Європейському Союзі діє принцип заборони податкової дискримінації, відповідно до якого імпортовані товари з інших держав-членів не можуть обкладатися вищими податками, ніж аналогічна національна продукція. Під аналогічними товарами

розуміються ті, що мають подібні характеристики та задовольняють однакові споживчі потреби. Водночас держави-члени зберігають право змінювати податкову політику за умови дотримання принципу недискримінації щодо товарів з інших країн ЄС.

У межах функціонування внутрішнього ринку забороняється також застосування експортних субсидій, тобто бюджетної підтримки, яка може призводити до викривлення конкурентного середовища. Зокрема, це стосується ситуацій, коли сума відшкодування податків при експорті перевищує встановлені норми.

Проблематика усунення податкових бар'єрів є однією з найбільш дискусійних у процесі інтеграції, оскільки безпосередньо впливає на доходну частину державних бюджетів. У цьому аспекті гармонізація податкової політики означає поетапне узгодження національних податкових систем, спрямоване на забезпечення однакових умов для ведення господарської діяльності та належний захист інтересів споживачів.

Порядок нарахування та сплати податку на додану вартість визначається спеціальною директивою Ради ЄС, ухваленою 28 листопада 2006 року. Згідно з її положеннями, оподаткування здійснюється за принципом країни призначення: ПДВ сплачується у державі споживання товару, тоді як у країні-експортері застосовується нульова ставка. Подібний підхід використовується і щодо акцизних зборів, які також стягуються у країні кінцевого споживання. Це дозволило уніфікувати різні національні підходи до оподаткування транскордонних операцій.

Суттєвим напрямом інтеграційних перетворень стало спрощення адміністративних процедур, спрямоване на ліквідацію фізичних і технічних перешкод у торгівлі. Зокрема, Митний кодекс ЄС 1991 року передбачив скасування митного контролю при переміщенні товарів через внутрішні кордони. Водночас усунення технічних бар'єрів виявилось складнішим

завданням через існування великої кількості національних стандартів. У відповідь було впроваджено принцип взаємного визнання стандартів у споріднених сферах, а в інших випадках — поступову їх гармонізацію.

Розвиток свободи надання послуг значною мірою був зумовлений формуванням єдиного внутрішнього ринку. Єдиний європейський акт, реалізація якого тривала з 1986 до 1992 року, встановив строки для повного впровадження цієї свободи. Однак на практиці між державами-членами й досі виникають труднощі у погодженні правил її реалізації.

Сектор послуг відіграє важливу роль в економіці ЄС, формуючи майже половину валового національного продукту. Свобода руху товарів і послуг закріплена в установчих договорах Союзу та є фундаментальною основою функціонування внутрішнього ринку [5].

Принцип вільного надання послуг передбачає, з одного боку, можливість отримання послуг від іноземних постачальників на умовах, подібних до тих, що діють у країні їх походження. З іншого боку, він гарантує право суб'єктів господарювання на здійснення діяльності в інших державах-членах, включаючи виконання робіт, створення підприємств, відкриття філій та інших організаційних структур.

На відміну від постійної господарської діяльності, надання послуг має тимчасовий характер і пов'язане з перетином внутрішніх кордонів Європейського Союзу. Водночас дія цієї свободи не поширюється на державну службу.

Процес лібералізації ринку послуг супроводжувався суттєвими викликами через складність правового регулювання цієї сфери. Для подолання таких труднощів важливе значення мав принцип взаємного визнання національних норм, який сприяє зменшенню розбіжностей у законодавстві держав-членів та полегшує функціонування єдиного ринку послуг.

Міжнародна торгівля послугами супроводжується низкою об'єктивних труднощів, що ускладнюють її розвиток. Зокрема, стрімке поширення сучасних технологій зумовило необхідність подолання бар'єрів, пов'язаних із дистанційним наданням послуг. Водночас правове регулювання цієї сфери є значно складнішим порівняно з іншими галузями економіки. Разом із тим поступова лібералізація руху товарів і капіталу частково знизилася актуальність негайного усунення обмежень у сфері послуг.

Окремої уваги заслуговує ринок фінансових послуг, який характеризується високим рівнем державного регулювання і водночас є одним із найскладніших для лібералізації. Його розвиток тісно пов'язаний із процесами вільного руху капіталу. Значним кроком у цьому напрямі стало формування єдиних підходів до ліцензування банківської діяльності, а також регулювання функціонування ринку цінних паперів. Це створює більш сприятливі умови для залучення інвестицій та підвищує стабільність і прогнозованість фінансового середовища.

У сфері страхових послуг також зберігається значна кількість внутрішніх обмежень. Вони проявляються, зокрема, у встановленні граничних показників діяльності, а також у застосуванні попереднього контролю за тарифною політикою та умовами функціонування страхових компаній. Такий рівень регуляторного втручання стримує розвиток конкуренції та зумовлює збереження відносно високих цін на страхові послуги.

Водночас найбільший потенціал до уніфікації демонструють новітні сегменти ринку послуг, передусім телекомунікаційні та інформаційні. Це пояснюється їхньою ключовою роллю у забезпеченні інтеграції інших секторів економіки в межах єдиного внутрішнього ринку ЄС.

Висновки до розділу

Отже, здійснений аналіз свідчить про те, що європейська інтеграція являє собою складний багаторівневий процес, у межах якого поєднуються економічні, політичні та ціннісні аспекти. Становлення Європейського Союзу відбувалося еволюційним шляхом через послідовне поглиблення економічної взаємодії — від створення зони вільної торгівлі до формування економічного і валютного союзу, що забезпечило високий ступінь взаємозалежності між державами-учасниками.

Визначальне значення для функціонування ЄС мають європейські цінності, які носять наднаціональний характер і становлять фундамент його політико-правової системи. Вони задають стратегічні орієнтири розвитку інтеграційних процесів, гарантують дотримання прав людини, принципів демократії та верховенства права, а також сприяють узгодженню інтересів держав-членів, незважаючи на їх історичну та культурну різноманітність.

Центральним інструментом реалізації інтеграційної моделі виступає внутрішній ринок Європейського Союзу, функціонування якого базується на забезпеченні чотирьох основних свобод, зокрема свободи руху товарів і послуг. Послідовне усунення як тарифних, так і нетарифних бар'єрів, гармонізація нормативно-правової бази, застосування принципу взаємного визнання стандартів і спрощення адміністративних процедур створили передумови для формування ефективного єдиного економічного простору.

Разом із тим процес лібералізації, особливо у сфері послуг, супроводжується певними труднощами, що зумовлені специфікою цієї галузі та відмінностями у національних підходах до її регулювання. Незважаючи на це, подальше поглиблення інтеграції та розвиток внутрішнього ринку залишаються пріоритетними напрямками діяльності Європейського Союзу.

Таким чином, Європейський Союз можна розглядати як унікальну інтеграційну модель, у якій поєднуються економічна ефективність, політична

координація та спільні цінності, що забезпечують його стійкість і здатність до подальшого розвитку в умовах глобалізаційних трансформацій.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОНОМІКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

2.1 Напрямки сучасного економічного розвитку Європейського регіону

Економічний регіоналізм формується як наслідок інтеграційних процесів, у межах яких держави об'єднують свої зусилля для усунення бар'єрів, що обмежують розвиток національних економік. У результаті створення таких об'єднань виникають сприятливіші умови для розширення торгівлі, прискорення економічного зростання та активізації міжнародного руху факторів виробництва. Регіональна інтеграція також дозволяє країнам ефективніше вирішувати спільні економічні проблеми та стимулює розвиток взаємної торгівлі, особливо між географічно близькими державами.

Серед основних передумов розвитку міжнародної регіональної інтеграції можна виокремити кілька ключових аспектів. По-перше, це близькість рівнів економічного розвитку та ступеня сформованості ринкових відносин у країнах-учасниках. По-друге, важливу роль відіграє географічний фактор, зокрема наявність спільних кордонів і історично сформованих господарських зв'язків. По-третє, інтеграцію стимулює наявність спільних проблем економічного, фінансового та політичного характеру, які потребують колективного вирішення.

Активізація інтеграційних процесів значною мірою обумовлена впливом глобалізації світового господарства, поглибленням міжнародного поділу праці, розширенням інтернаціоналізації виробництва, а також розвитком науково-технічного прогресу та підвищенням рівня відкритості національних економік. Сильним стимулом виступає так званий демонстраційний ефект: успішний досвід інтеграційних об'єднань заохочує інші країни до приєднання. Поряд із цим діє і «ефект доміно», коли переорієнтація економічних зв'язків усередині

інтеграційного угруповання ускладнює зовнішнім країнам доступ до ринку, що змушує їх шукати можливості для участі в інтеграційних процесах.

Для визначення рівня інтеграції застосовують систему показників, яка включає як абсолютні, так і відносні індикатори. Традиційно виокремлюють кілька основних форм регіональної економічної інтеграції. Найпростішою з них є зона вільної торгівлі (ЗВТ), що передбачає скасування митних та інших торговельних обмежень між країнами-учасниками при збереженні їхньої автономії у формуванні зовнішньоторговельної політики. Ця форма є базовим етапом розвитку економічного співробітництва. Найбільш розвиненою моделлю інтеграції вважається Європейський Союз [1].

Наступною формою економічної інтеграції є митний союз, який поряд із ліквідацією торговельних обмежень між учасниками передбачає проведення єдиної торговельної політики стосовно третіх держав. На відміну від зони вільної торгівлі, країни-члени митного союзу виступають як єдиний суб'єкт у питаннях зовнішньоторговельних відносин.

Відповідно до концепції Дж. Вайнера, створення митного союзу супроводжується виникненням як статичних, так і динамічних ефектів. До статичних ефектів належить ефект створення торгівлі, що полягає у заміщенні менш ефективного внутрішнього виробництва більш ефективним імпортом, а також ефект відхилення торгівлі, коли імпорт із більш конкурентоспроможних зовнішніх джерел замінюється поставками з країн інтеграційного об'єднання. У підсумку це може сприяти зростанню обсягів споживання та підвищенню рівня добробуту.

Динамічні ефекти інтеграції проявляються у посиленні конкуренції, збільшенні притоку іноземних інвестицій, а також у прагненні компаній із третіх країн зберегти доступ до захищеного ринку. Це робить митний союз важливим етапом на шляху до більш глибоких форм економічної інтеграції.

Вищим рівнем інтеграції є спільний (загальний) ринок, який передбачає створення єдиного економічного простору. У його межах не лише ліквідуються торговельні бар'єри, а й забезпечується свобода руху робочої сили та капіталу. Подібно до митного союзу, країни-учасниці здійснюють узгоджену торговельну політику щодо третіх держав. Однією з ключових переваг такого об'єднання є можливість вільного працевлаштування громадян на території інших держав без додаткових обмежень. Прикладом подібної інтеграційної моделі є Спільний ринок Східної та Південної Африки (COMESA).

Економічний союз формується на більш високому рівні інтеграції, коли держави не лише ліквідують бар'єри у взаємній торгівлі, а й погоджують основні напрями економічної політики. Найбільш показовим прикладом такого об'єднання є Європейський Союз.

Важливим елементом європейської інтеграційної системи виступає Європейський економічний простір, який почав функціонувати з 1 січня 1994 року на основі угоди між Європейським Союзом та країнами Європейської асоціації вільної торгівлі. Завдяки цьому Ісландія, Ліхтенштейн і Норвегія отримали можливість брати участь у внутрішньому ринку ЄС без набуття повноправного членства. Швейцарія, хоча й не є учасницею ЄС або ЄЕЗ, інтегрується в європейський економічний простір через систему двосторонніх угод.

На сучасному етапі Європейський Союз об'єднує 27 держав, а також взаємодіє з країнами-кандидатами та потенційними кандидатами на вступ.

Особливе значення серед регіональних інтеграційних об'єднань має Центральноевропейська угода про вільну торгівлю (CEFTA), яка об'єднує країни Центральної та Південно-Східної Європи, що наразі не є членами Європейського Союзу. До її складу входять Албанія, Боснія і Герцеговина, Північна Македонія, Молдова, Чорногорія, Сербія та Косово, яке бере участь в угоді під управлінням місії ООН.

CEFTA була створена у 1992 році з ініціативи держав Вишеградської групи — Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини. У подальшому більшість із цих країн вийшли зі складу угоди після приєднання до Європейського Союзу, що свідчить про її важливу роль як підготовчого етапу на шляху до членства в ЄС.

Сьогодні значна частина зовнішньоторговельного обороту країн-учасниць CEFTA спрямована на ринки Європейського Союзу. Зокрема, держави Центральної Європи стали членами ЄС у 2004 році, а Болгарія та Румунія приєдналися до нього у 2007 році. Наразі до числа країн-кандидатів на вступ до Європейського Союзу належить і Україна.

Ефекти міжнародної економічної інтеграції для різних країн є неоднаковими та залежать від рівня їх розвитку, структури економіки та інших чинників. Серед основних переваг інтеграції слід відзначити розширення ринку збуту, що дозволяє реалізувати ефект масштабу, особливо для країн із невеликим внутрішнім попитом. Це сприяє посиленню конкуренції, покращенню умов торгівлі, розвитку інфраструктури та поширенню інновацій.

Разом із тим інтеграційні процеси можуть супроводжуватися і негативними наслідками. Для менш розвинених країн існує ризик відтоку ресурсів і факторів виробництва до більш потужних економік. Крім того, не виключені випадки координації дій великих транснаціональних корпорацій, що може призводити збільшення цін. У певних ситуаціях надмірна концентрація виробництва здатна спричинити негативні ефекти масштабу.

На сучасному етапі Європа посідає провідні позиції у світовій економіці за обсягами виробництва, експорту товарів і послуг, рівнем валютних резервів та розвитком туристичної індустрії. Водночас її економічна система має низку характерних рис.

По-перше, більшість розвинених країн Європи перебувають на постіндустріальній стадії розвитку. Це проявляється у зменшенні ролі

матеріального виробництва та зростанні значення сфери послуг, включаючи високотехнологічні та інтелектуальні види діяльності. Саме ці сектори нині визначають динаміку економічного зростання, стимулюють інвестиції та сприяють формуванню міжнародних фінансових і сервісних центрів. Вагомий внесок у розвиток регіону забезпечують провідні економіки, зокрема Німеччина, Франція, Велика Британія та Італія.

По-друге, важливою тенденцією є трансформація промислової політики. Якщо раніше переважала орієнтація на деіндустріалізацію, то світова фінансово-економічна криза 2007–2008 років продемонструвала недоліки такої моделі. У відповідь було сформовано курс на так званий «промисловий ренесанс», який передбачає впровадження інновацій, розвиток ресурсоефективного виробництва та модернізацію традиційних галузей. Особлива увага приділяється оновленню таких секторів, як металургія, текстильна промисловість, нафтохімія та суднобудування, а також розвитку високотехнологічних напрямів. Важливим інструментом реалізації цієї політики є залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ), що в цілому відображає процес реіндустріалізації.

По-третє, ключовою рисою сучасної європейської економіки є високий рівень взаємозалежності національних господарств. Активний розвиток міжнародної торгівлі, руху капіталу та інтеграційних процесів сприяє поглибленню співпраці між країнами, що, у свою чергу, зміцнює економічну, валютну та політичну єдність регіону.

Європейські країни з перехідною економікою здебільшого перебувають на індустріальній або індустріально-аграрній стадії розвитку. Це відображається у структурі їхнього національного доходу, де частка промислового сектору в середньому становить 45–60 %, що свідчить про провідну роль вторинного сектору в економіці таких держав.

Водночас економічний простір Європи відзначається суттєвою нерівномірністю розвитку. У його географічній структурі виділяється так звана центральна вісь економічного зростання, яка простягається приблизно на 1600 км — від південних регіонів Великої Британії до північної частини Італії. Хоча ця територія займає менше ніж 10 % площі континенту, саме в її межах зосереджено понад чверть населення Європи, близько двох третин її промислового потенціалу, а також провідні фінансові центри й глобальні міста. Крім того, тут сформувалися два великі європейські мегаполіси та значна кількість урбанізованих агломерацій.

У межах зазначеної осі розвитку внаслідок активізації інтеграційних процесів сформувалися транскордонні регіони співпраці. До них належать, зокрема, прикордонні зони між Бельгією, Нідерландами та Німеччиною, Францією та Німеччиною, Францією і Швейцарією, а також Німеччиною та Люксембургом. Поглиблення економічної взаємодії в цих регіонах сприяло підвищенню економічної стійкості, забезпеченню сталого розвитку, зміцненню соціального захисту населення та загальному зростанню рівня добробуту.

2.2 Аналіз сучасного стану економіки Європейського Союзу

Починаючи з 2019 року, світова економіка опинилася під впливом низки непередбачуваних викликів. Поширення пандемії COVID-19 та введення карантинних обмежень спричинили значне зниження економічної активності в багатьох галузях економіки [6]. Однак з часом світова економіка змогла адаптуватися до нових викликів, і вже у 2021 році розпочалося поступове економічне відновлення. Зокрема, обсяг зовнішньої торгівлі товарами та послугами в Європейському Союзі сягнув 6,3 трлн євро, що відповідало приблизно 21,5 % валового внутрішнього продукту.

Водночас у 2022 році новим серйозним викликом для економічної стабільності ЄС стало повномасштабне вторгнення російської федерації в

Україну, яке спричинило додаткові економічні та геополітичні потрясіння. Однією з основних причин негативного впливу стало порушення глобальних логістичних ланцюгів. Це, у свою чергу, спричинило різке підвищення цін, посилення інфляційного тиску та зростання загальної економічної невизначеності. Через географічну близькість до зони конфлікту економіка Європейського Союзу зазнала прямого впливу цих процесів. Особливо відчутні зміни відбулися в енергетичному секторі, де держави-члени були змушені швидко диверсифікувати джерела постачання енергоносіїв, часто за вищими цінами, у зв'язку із запровадженням санкцій проти росії.

З початку 2024 року в економіці ЄС почали проявлятися ознаки поступової стабілізації. Сектор послуг демонстрував позитивну динаміку, рівень безробіття залишався відносно низьким, хоча інфляційні процеси та зростання цін на житло зберігалися. У листопаді 2024 року промислове виробництво відновило помірне зростання після періоду нестабільності. Подібні тенденції спостерігалися і в сфері послуг, яка продовжувала стабільно розвиватися, а також у роздрібній торгівлі, де фіксувалося поступове, хоча й повільне відновлення.

Також наприкінці 2024 року загальні економічні очікування погіршилися. Це було зумовлено зниженням довіри з боку споживачів, а також підприємств промислової та будівельної галузей, що вказувало на збереження високого рівня невизначеності в економічному середовищі.

Починаючи із середини 2024 року, європейські промислові підприємства зіткнулися з додатковими труднощами, зумовленими слабким споживчим попитом, що посилило ризики уповільнення темпів відновлення економіки. Згідно з даними статистичної служби Європейського Союзу, у листопаді 2024 року промислове виробництво збільшилося лише на 0,1 % порівняно з попереднім місяцем, тоді як у жовтні темпи його зростання становили 0,4 % [7] (рис.2.1).

У річному вимірі ситуація залишалася складною: у листопаді 2024 року обсяг промислового виробництва в ЄС скоротився на 1,7 % порівняно з аналогічним періодом попереднього року. При цьому в структурі виробництва спостерігалися різноспрямовані тенденції. Зокрема, виробництво проміжних товарів збільшилося на 0,4 %, у енергетичному секторі — на 1,3 %, а капітальні витрати зросли на 0,1 %. Виробництво товарів тривалого користування підвищилося на 1,1 %, тоді як випуск товарів короткострокового споживання незначно скоротився — на 0,1 % [7].

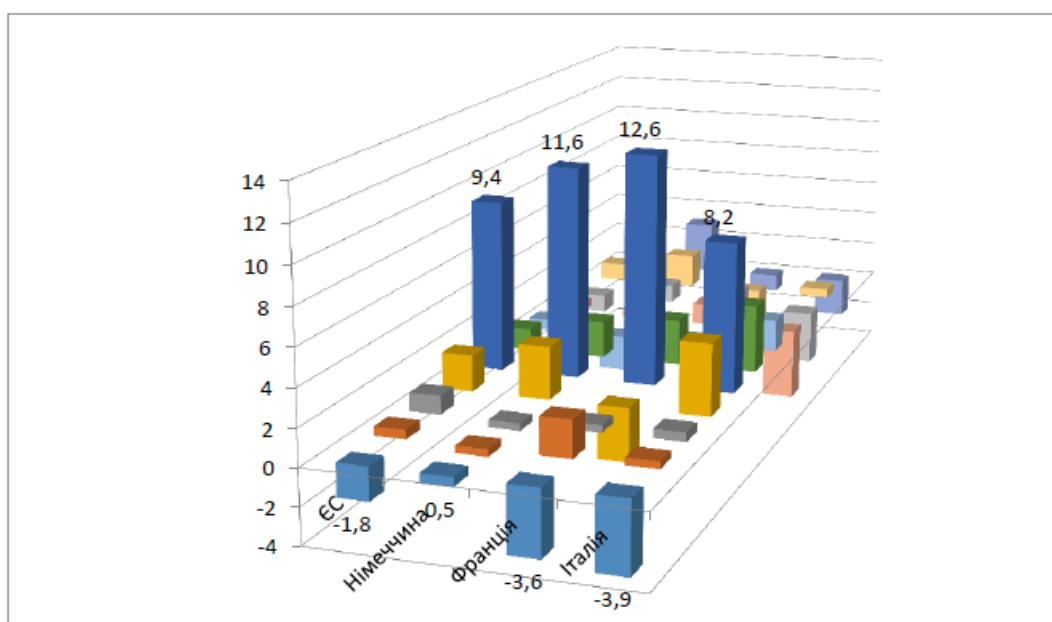

Рис.2.2 Зміни обсягів промислового виробництва ЄС та найбільших економік його країн-членів по відношенню до переднього періоду у 2018-2024р.р., %.

Джерело: складено автором на основі [7]

Аналіз даних, наведених на рис. 2.1, демонструє тісний взаємозв'язок між показниками промислового виробництва як у провідних державах Європейського Союзу, так і в межах ЄС загалом. Зміни у виробничій діяльності значною мірою визначаються економічними процесами в ключових країнах

Союзу, що підтверджується динамікою відповідних показників упродовж досліджуваного періоду.

Вже на початку 2018 року намітилася тенденція до уповільнення промислового розвитку. Зокрема, у грудні 2019 року обсяги промислового виробництва в ЄС зменшилися на 4,1 % порівняно з аналогічним місяцем попереднього року. Найсуттєвіше скорочення було зафіксовано у Франції (–2,9 %), Італії (–2,7 %), Німеччині (–2,5 %) та Іспанії (–1,5 %).

Важливе значення для економіки Європейського Союзу має Німеччина як найбільша економіка регіону (ВВП близько 4,5 трлн євро у 2023 році). У сучасних умовах вона демонструє ознаки уповільнення розвитку, що негативно позначається на загальноєвропейських економічних показниках. За підсумками 2023 року ВВП Німеччини знизився на 0,3 %, що стало одним із найгірших результатів серед розвинених країн. Для порівняння, більш значні падіння спостерігалися під час пандемії у 2020 році (–3,8 %) та у період світової фінансової кризи 2009 року (–4,7 %).

У другій половині 2023 року економіці Німеччини вдалося уникнути технічної рецесії. Зокрема, у четвертому кварталі ВВП скоротився на 0,3 %, тоді як показник за третій квартал був переглянутий із –0,1 % до нульового значення, що свідчить про певну стабілізацію.

Зниження темпів світової економічної активності позначилося і на зовнішній торгівлі країни: у 2023 році експорт Німеччини скоротився на 1,4 % і становив 1,56 трлн євро, тоді як імпорт зменшився більш суттєво — на 9,7 %, до 1,35 трлн євро.

У грудні 2024 року в ЄС зафіксовано подальше скорочення промислового виробництва: на 0,8 % у місячному вимірі та на 2 % у річному порівнянні. Загалом за підсумками 2024 року середньорічне зниження становило 2,0 % порівняно з 2023 роком. Найбільше місячне падіння у грудні спостерігалось в Бельгії (–6,8 %), Португалії (–4,4 %) та Австрії (–3,3 %), тоді як найвищі темпи

зростання продемонстрували Ірландія (+8,2 %), Люксембург (+6,7 %) і Хорватія (+6,3 %).

У річному вимірі найбільш значне скорочення виробництва було зафіксовано в Австрії (−9,5 %), Італії (−7,1 %) та Угорщині (−6,4 %). Водночас позитивна динаміка спостерігалася на Мальті (+14,4 %), в Ірландії (+10,1 %) та Литві (+7,6 %).

Починаючи з 2017 року, у світовій економіці простежується тенденція до поступового зменшення частки промислового сектору у ВВП на тлі зростання ролі сфери послуг. Найбільш виразно цей процес проявляється у розвинених індустріальних країнах, зокрема в державах ЄС. У вересні 2017 року ЄС визначив нові орієнтири промислової політики в межах стратегії «Інвестиції у розумну, інноваційну та стійку промисловість». Актуальність цієї стратегії зумовлена тим, що промисловий сектор і надалі відіграє важливу роль у зовнішній торгівлі — близько двох третин експорту ЄС припадає саме на промислову продукцію.

Незважаючи на зменшення питомої ваги промисловості у структурі валового внутрішнього продукту, цей сектор і надалі відіграє важливу роль в економіці країн-членів та залишається одним із визначальних чинників стратегічного розвитку Європейського Союзу.

У 2020 році позитивна економічна динаміка ЄС, яка у 2019 році становила 1,8 %, була різко перервана: ВВП скоротився на 5,7 %. Водночас завдяки комплексним заходам підтримки на рівні Союзу та окремих держав, включаючи ефективну вакцинацію населення і адаптацію бізнесу, вже у 2021 році розпочалося відновлення економіки, яке забезпечило зростання на 5,4 %.

У четвертому кварталі 2024 року сезонно скоригований ВВП Європейського Союзу збільшився на 0,1 % порівняно з попереднім кварталом і на 1,1 % у річному вимірі. У країнах єврозони відповідний показник становив

0,9 % у порівнянні з аналогічним періодом 2023 року. Зазначені зміни економічної динаміки відображені на рис. 2.2.

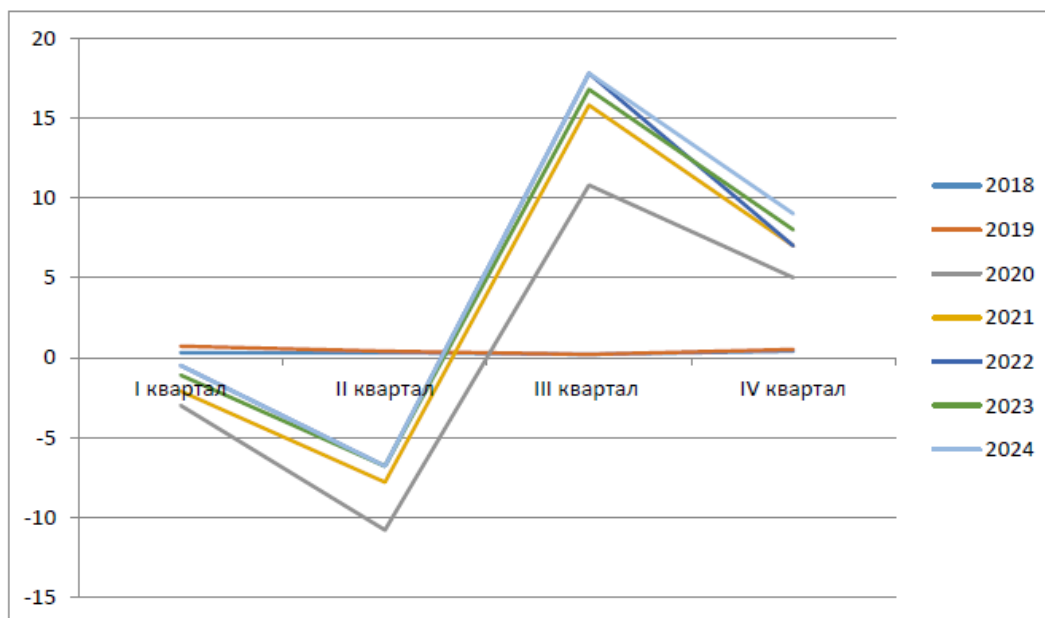

Рис.2.2 Динаміка обсягів валового внутрішнього продукту ЄС до попереднього періоду у 2018- 2024р.р., %

Джерело: складено автором на основі [7]

Станом на кінець 2024 року очікування щодо темпів економічного зростання Європейського Союзу були скориговані у бік зниження. Зокрема, прогноз на 2025 рік було переглянуто до рівня 1,1 % (порівняно з попередньою оцінкою 1,3 %), а на 2026 рік — до 1,4 % замість раніше очікуваних 1,5 %.

Країни Європейського Союзу загалом характеризуються відносно високим рівнем валового внутрішнього продукту на душу населення, що відображено на рис. 2.3. На відповідному рисунку представлено перелік держав із найвищими значеннями цього показника. Попри загальне ускладнення економічної ситуації у досліджуваний період, країни-лідери за рівнем ВВП на душу населення продовжували демонструвати стабільну позитивну динаміку, яка зберігається і на сучасному етапі.

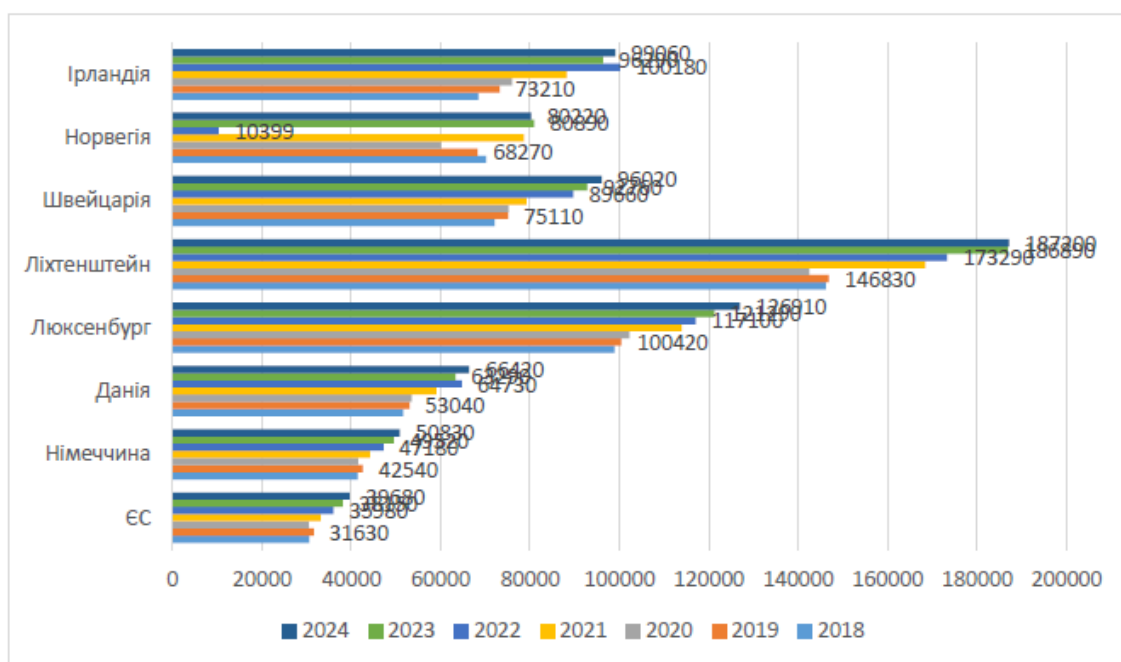

Рис.2.3 Обсяг валового внутрішнього продукту ЄС та членів союзу із найбільшим його значенням, євро/душу населення у 2018-2024р.р.

Джерело: складено автором на основі [7]

Водночас середній показник ВВП на душу населення в межах Європейського Союзу зростає відносно повільними темпами. Це пояснюється наявністю суттєвих диспропорцій між державами-членами, оскільки у значної частини з них рівень цього показника залишається значно нижчим порівняно з країнами-лідерами.

Варто також зазначити, що Німеччина, яка традиційно виступає одним із головних рушіїв економічного розвитку Європейського Союзу, не належить до групи країн із найвищими показниками ВВП на душу населення. Подібна ситуація спостерігається і у Франції: попри значні масштаби економіки та вагомий потенціал, вона поступається за цим показником низці менших за розмірами держав. Зокрема, у таких країнах, як Ліхтенштейн, рівень ВВП на душу населення суттєво перевищує відповідні показники великих економік ЄС.

Сектор послуг став одним із ключових драйверів економічного зростання в умовах сучасних викликів, зокрема й у межах Європейського Союзу. Найбільш динамічний розвиток продемонстрували телекомунікаційні та інформаційно-комунікаційні послуги, які набули важливого значення у глобальному економічному просторі [8].

У жовтні 2024 року обсяг виробництва послуг у ЄС зріс на 0,5 % порівняно з попереднім місяцем, що частково компенсувало зниження на 0,2 %, зафіксоване у вересні. У результаті цей показник досяг нового історичного максимуму, перевищивши попереднє пікове значення, зафіксоване у квітні 2024 року. У річному вимірі обсяги виробництва послуг у жовтні 2024 року зросли на 1,5 %, що свідчить про стабільну позитивну тенденцію розвитку цього сектору навіть в умовах загальної економічної нестабільності.

Порівняльний аналіз ситуації в окремих державах-членах показує, що найбільш відчутне місячне зростання у жовтні 2024 року було зафіксовано в Польщі (+3,2 %), Литві (+2,4 %) та Бельгії (+2,0 %). Водночас у ряді країн спостерігалось скорочення обсягів надання послуг, зокрема в Греції (–2,8 %), Словенії (–1,6 %) та на Мальті (–1,1 %).

Узагальнюючи наведені дані, можна зробити висновок, що в останні роки Європейський Союз переважно виступає як експортер товарів, тоді як у сфері послуг спостерігається домінування імпортних потоків (рис. 2.4, 2.5). Скорочення обсягів товарного експорту частково пояснюється зниженням промислового виробництва, що негативно позначається на загальних показниках зовнішньої торгівлі.

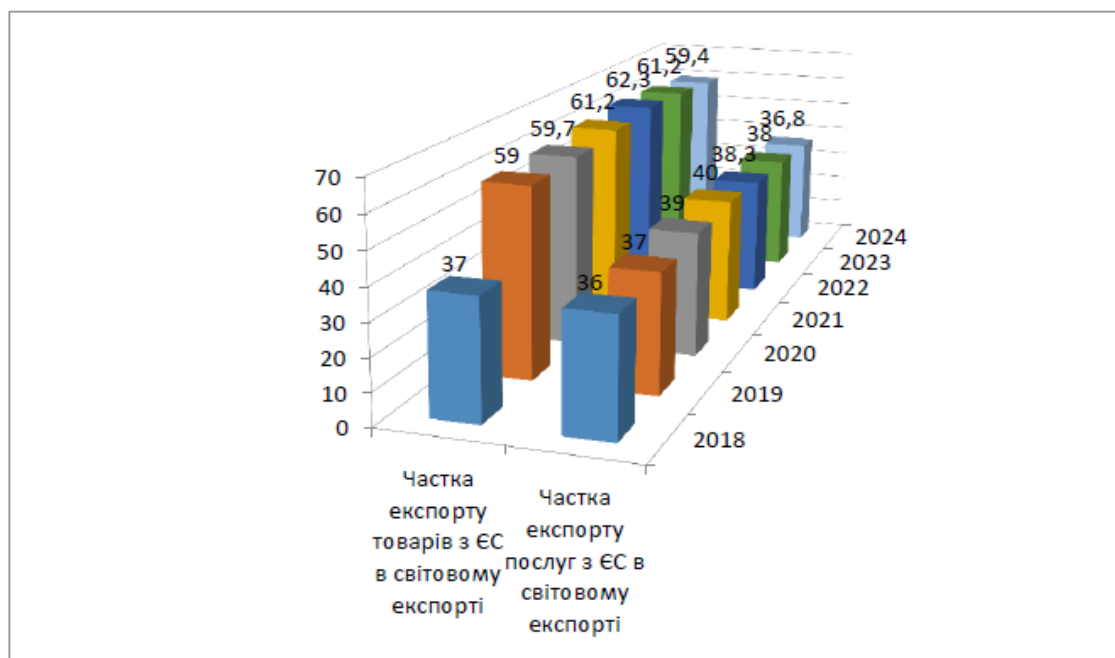

Рис.2.4 Частка експорту товарів і послуг з ЄС в світовому експорті у 2018-2024р.р., %

Джерело: складено автором на основі [7]

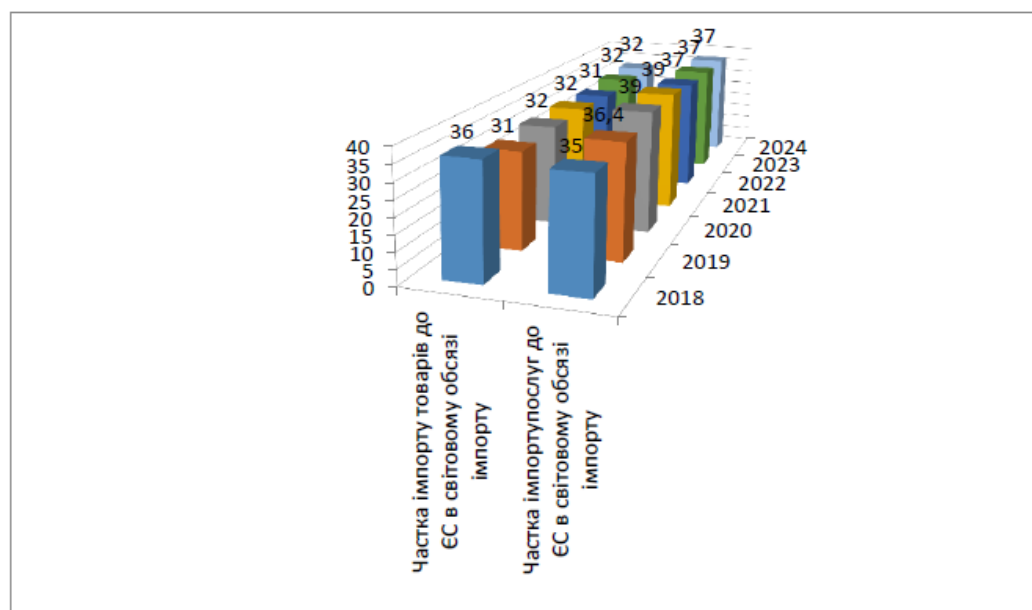

Рис.2.5 Частка імпорту товарів і послуг ЄС в світовому імпорті у 2018-2024р.р., %

Джерело: складено автором на основі [7]

Рівень інфляції в ЄС у грудні 2024 року зріс до 2,7 %, перевищивши показник попереднього місяця (2,5 %) і підтвердивши тенденцію до поступового зростання, яка розпочалася у вересні 2024 року. Саме тоді було зафіксовано найнижчий рівень інфляції з квітня 2021 року. Протягом року інфляційна динаміка залишалася нестабільною, однак не перевищувала максимального значення у 2,8 %, досягнутого у липні (рис. 2.6).

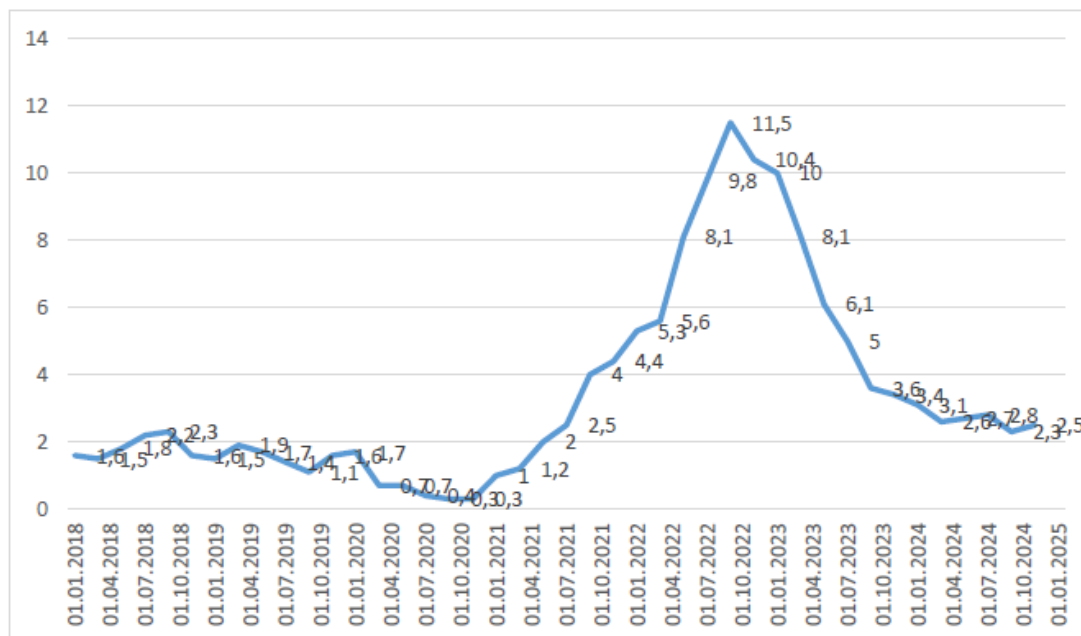

Рис.2.6 Рівень інфляції в ЄС у 2018-2024рр., %

Джерело: складено автором на основі [7]

Порівняльний аналіз інфляції в окремих державах-членах свідчить про значну неоднорідність. Найвищі темпи зростання цін у грудні 2024 року були зафіксовані в Румунії (5,5 %), Угорщині (4,8 %) та Хорватії (4,5 %). Водночас найнижчий рівень інфляції спостерігався в Ірландії (1,0 %), Італії (1,4 %), а також у Люксембурзі, Фінляндії та Швеції, де він становив близько 1,6 %.

Підвищення інфляційного тиску супроводжувалося стійкою тенденцією до зростання цін на житло. За результатами перших трьох кварталів 2024 року ця динаміка зберігалася, продовжуючи помірний тренд підвищення, який спостерігався протягом попередніх півтора років.

Тенденції інфляційних процесів у провідних державах Європейського Союзу протягом 2021–2023 років загалом збігалися із загальноєвропейською динамікою. Це підтверджує високий рівень взаємозв'язку між економічними процесами в окремих країнах та станом єдиного ринку ЄС (рис. 2.7). Водночас, незважаючи на уповільнення економічного розвитку в Німеччині та Франції — двох найбільших економіках Союзу, а також відсутність суттєвого економічного зростання в ЄС із середини 2022 року, економіка єврозони у 2023 році змогла уникнути рецесії та зберегти відносну стабільність.

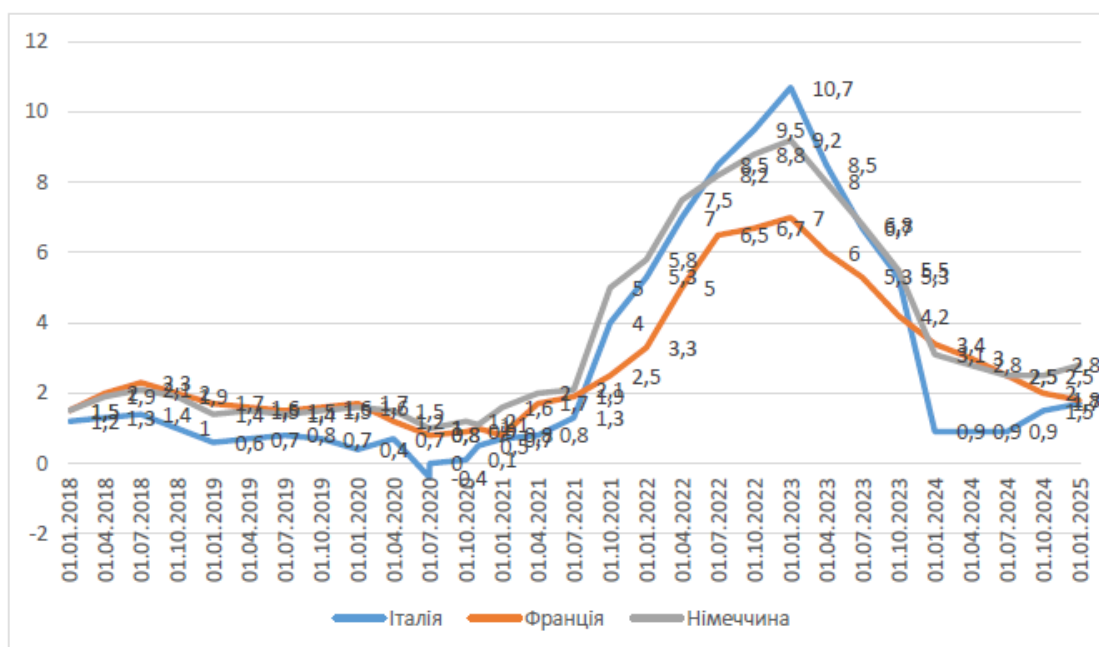

Рис.2.7 Рівень інфляції в країнах-найбільших економіках ЄС у 2018-2024р.р., %

Джерело: складено автором на основі [7]

Водночас показники безробіття в ЄС протягом тривалого часу залишаються на історично низькому рівні, що свідчить про відносну стійкість і стабільність функціонування ринку праці (рис. 2.8).

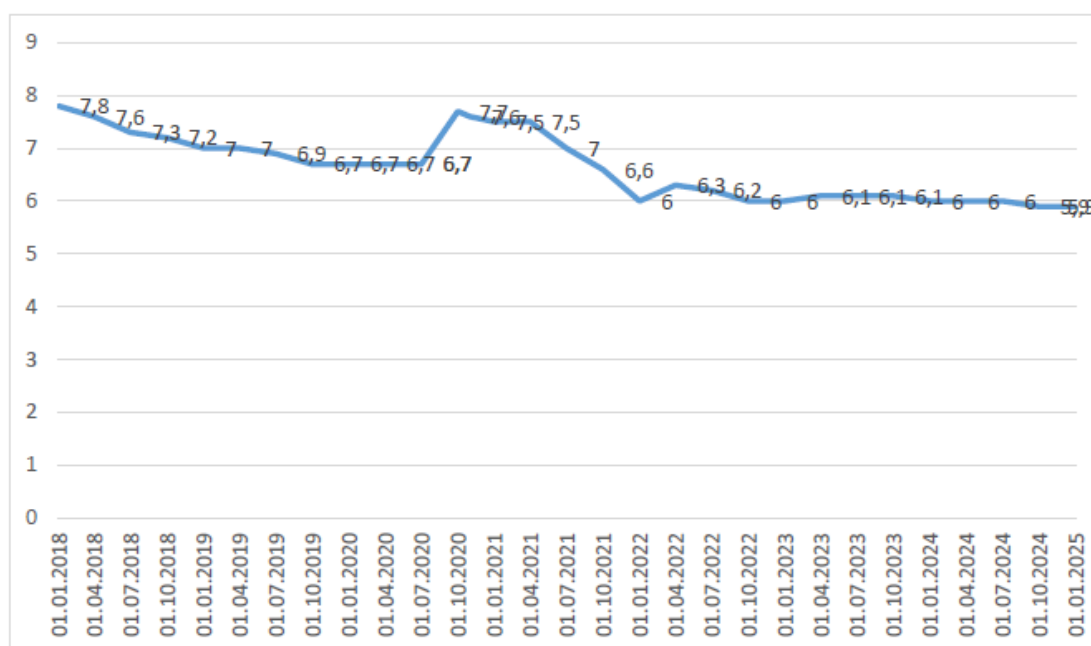

Рис.2.8 Рівень безробіття в ЄС по відношенню до обсягу робочої сили у віці 15-74 років у 2018-2024р.р., %

Джерело: складено автором на основі [7]

У розрізі окремих держав-членів найбільш високі показники безробіття спостерігалися в Іспанії (11,2 %), Греції (9,3 %), Швеції (8,5 %), Словаччині (5,2 %), Угорщині (4,5 %) та Польщі (2,9 %). Найнижчий рівень безробіття був зафіксований у Чехії — 2,8 %. Водночас слід враховувати, що сучасні трансформації ринку праці значною мірою зумовлені процесами цифровізації. Активне впровадження автоматизованих і роботизованих технологій підвищує ризики скорочення робочих місць, може впливати на рівень заробітної плати та призводити до вивільнення працівників [9]. Оскільки такі технологічні зміни насамперед характерні для більш розвинених економік, рівень безробіття в цих країнах може залишатися відносно підвищеним.

Станом на вересень 2024 року в Європейському Союзі налічувалося 13,042 млн безробітних. У порівнянні з серпнем їхня кількість збільшилася на 61 тис. осіб, проте в річному вимірі спостерігалось скорочення цього показника на 226 тис. осіб.

Після початку економічного відновлення ситуація на ринку праці ЄС помітно покращилася. Зокрема, у 2021 році рівень зайнятості досяг 73,6 %, і надалі зберігається позитивна тенденція його зростання (рис. 2.9). Значною мірою цьому сприяли такі чинники, як підвищення відкритості економіки та розширення можливостей для працевлаштування.

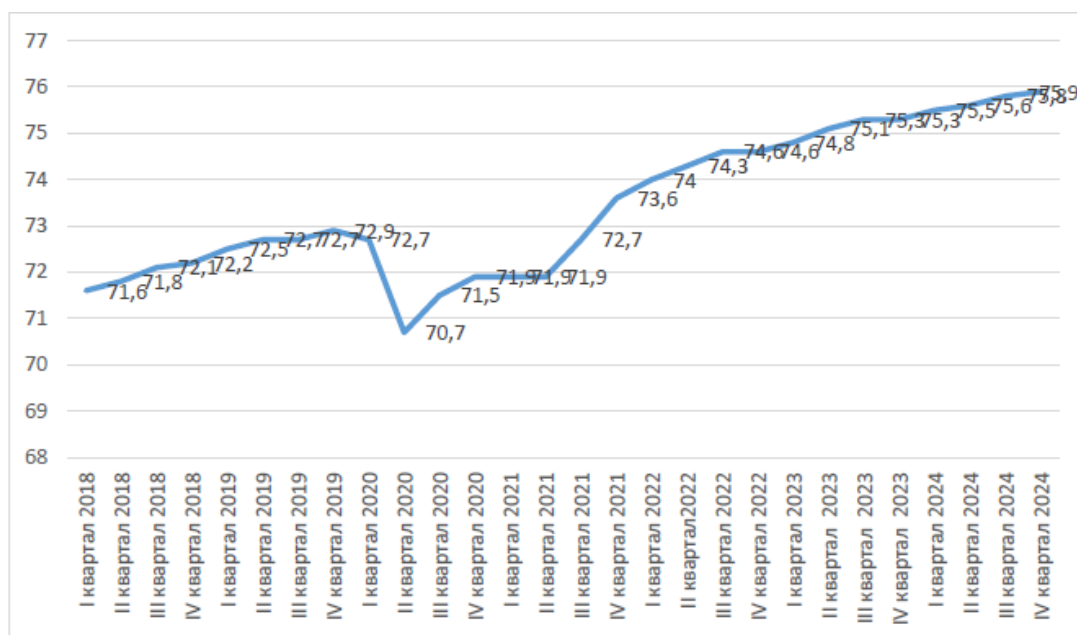

Рис.2.9 Рівень зайнятості населення в ЄС по відношенню до загальної кількості населення у 2018-2024р.р., %

Джерело: складено автором на основі [7]

Водночас слід відзначити значне посилення міграційних потоків з України після початку повномасштабного вторгнення російської федерації. Так, у 2023 році в Республіці Польща близько 247 тис. громадян України отримали дозволи на тимчасове або постійне проживання, що на 60 % більше порівняно з 2022 роком. Для порівняння, середній темп зростання цього показника в країнах Європейського Союзу становив близько 30 %.

Особливістю міграційної ситуації України є її багатовекторний характер: країна одночасно виступає як джерело, транзитна територія та місце призначення міграційних потоків. Така специфіка створює як додаткові

виклики, так і потенційні можливості у сфері регулювання міграції. За оцінками експертів, за кордоном нині працює до 7 млн громадян України. Водночас Україна залишається одним із ключових постачальників робочої сили на ринки праці окремих держав ЄС, зокрема Польщі, Італії, Іспанії та Португалії, що свідчить про її вагомий вплив на функціонування європейського ринку праці [10].

Індикатор економічних настроїв є важливим інструментом оцінки поточної фази економічного циклу, часто більш чутливим порівняно з традиційними макроекономічними показниками. Після значних коливань у 2020–2021 роках у 2022 році спостерігалось погіршення його значень як у промисловості, так і у сфері послуг. Основними причинами стали енергетичні обмеження, що створювали ризики для виробничої діяльності, а також зростання цін, яке стримувало споживчий попит. Водночас споживчі настрої продемонстрували несподіване покращення у серпні після досягнення рекордно низьких показників (рис. 2.10).

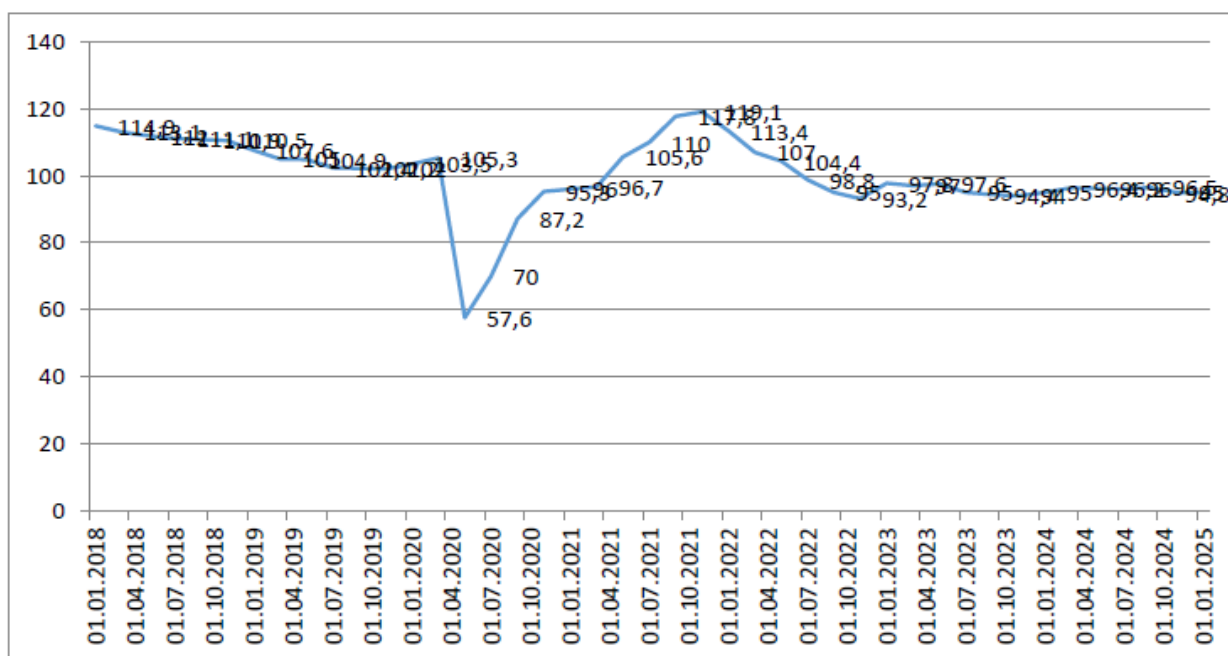

Рис.2.10 Індекс споживчих настроїв в ЄС у 2018-2024р.р., %

Джерело: складено автором на основі [7]

У розрізі окремих держав-членів Європейського Союзу показники індикатора економічних настроїв у країнах Карпатського регіону в цілому перевищували середньоєвропейський рівень. У цих державах споживчі очікування тісно корелюють із динамікою валового внутрішнього продукту попереднього року. Так, у країнах, де зберігалися позитивні темпи економічного зростання, зокрема в Румунії та Словаччині, значення індикатора були найвищими. Натомість у державах із уповільненням економічного розвитку або незначним спадом, таких як Польща та Угорщина, переважали песимістичні настрої.

Водночас аналіз бюджетної політики Європейського Союзу свідчить про наявність дефіциту бюджету протягом досліджуваного періоду. Основними причинами цього є структурні проблеми фінансової системи, суперечності в реалізації спільної аграрної політики, а також необхідність удосконалення механізмів формування доходів і здійснення видатків [7].

До групи держав-членів із надмірним бюджетним дефіцитом належать Бельгія, Франція, Італія, Угорщина, Мальта, Польща та Словаччина. У цих країнах рівень дефіциту перевищує 4 % ВВП, тоді як відповідно до встановлених у Європейському Союзі критеріїв його граничне значення становить 3 %.

Зокрема, за підсумками 2023 року бюджетний дефіцит становив: у Бельгії — 4,4 % ВВП, у Польщі — 5,1 %, у Франції — 5,5 %, тоді як найвищий показник був зафіксований в Італії — 7,4 %. У зв'язку з перевищенням допустимих норм у липні 2024 року щодо цих держав було ініційовано відповідні контрольні процедури. Надмірний рівень бюджетного дефіциту створює ризики для макроекономічної стабільності, зокрема може негативно впливати на грошово-кредитну систему та сприяти посиленню інфляційних процесів у Європейському Союзі [11].

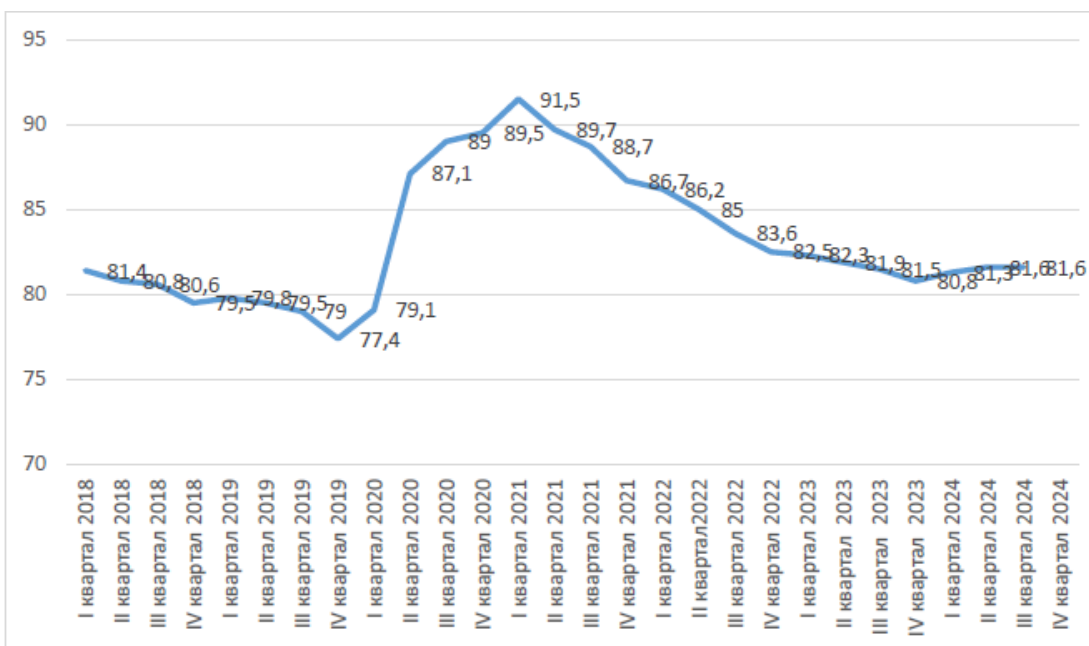

Рис.2.11 Державний борг ЄС по відношенню до ВВП у 2018-2024р.р., %

Джерело: складено автором на основі [7]

Аналіз статистичних даних свідчить про те, що для більшості європейських країн характерним є відносно високий рівень зовнішнього боргу (рис. 2.11). Така ситуація може мати стримувальний вплив на економічний розвиток, зокрема через зниження інвестиційної активності, скорочення обсягів капіталовкладень, обмеження підприємницької ініціативи та уповільнення реалізації інноваційних проєктів. Крім того, зростання боргового навантаження часто супроводжується підвищенням податкового тиску.

Водночас розв'язання зазначених проблем потребує ефективного управління державним боргом, підвищення прозорості фінансової політики та зміцнення довіри до економічних інститутів (рис.2.12, рис. 2.13). Не менш важливими є вдосконалення механізмів фінансового контролю й регулювання, а також проведення виваженої макроекономічної політики, орієнтованої на підтримання економічної стабільності та довгострокового зростання.

Варто зауважити, що найбільші обсяги зовнішнього боргу притаманні країнам із провідними позиціями в економіці Європейського Союзу, зокрема Німеччині та Франції (рис. 2.12).

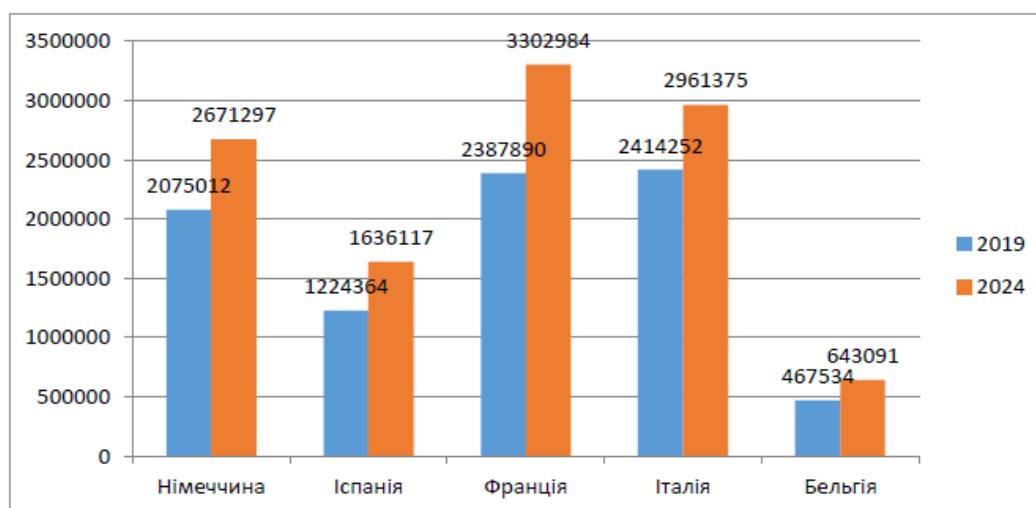

Рис.2.12 Країни ЄС з найбільшим зовнішнім державним боргом, по відношенню до ВВП на кінець 2024р. в порівнянні з 2019р., млн. євро 43

Джерело: складено автором на основі [7]

На початку 2020 року структура розподілу зовнішнього боргу серед країн Європейського Союзу мала інші характеристики. Зокрема, Німеччина не належала до групи держав із найбільшим борговим навантаженням, тоді як найвищий рівень державного боргу спостерігався в Греції, де він досягав 181,9 % ВВП.

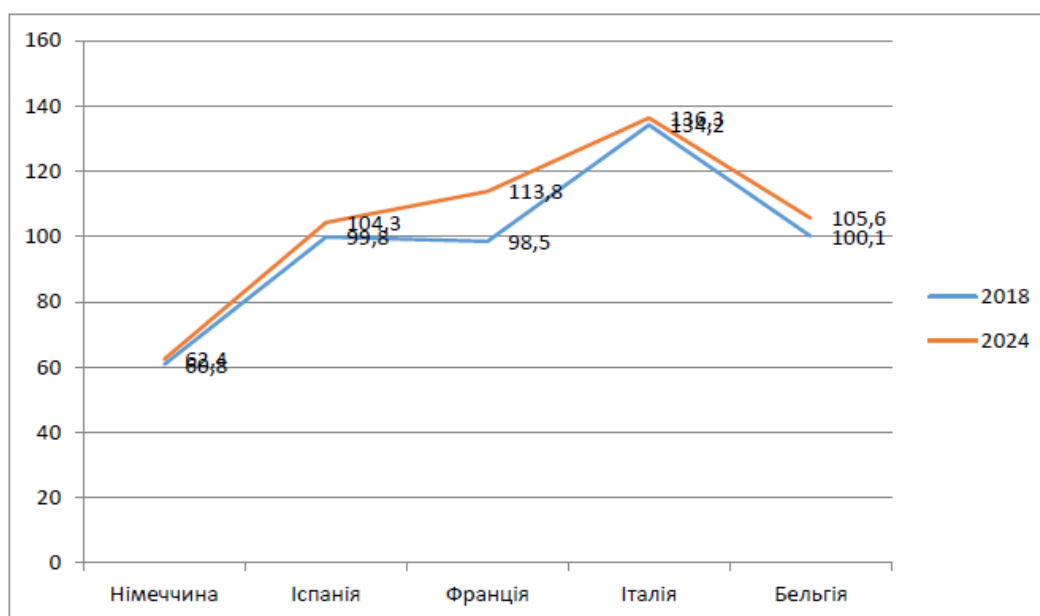

Рис.2.13 Рейтинг найбільшого зовнішнього державного боргу країн ЄС, у відсотках до ВВП у 2018-2024р.р., %

Джерело: складено автором на основі [7]

Європейська боргова криза значною мірою була зумовлена надмірно ліберальними умовами кредитування у період 2005–2008 років, що сприяло швидкому накопиченню боргових зобов'язань. Додатковими чинниками стали розширення Європейського Союзу за рахунок країн із високим рівнем державного боргу, поглиблення глобалізації фінансових ринків, а також реалізація фіскальної політики, спрямованої на одночасне зростання доходів і видатків державних бюджетів. Важливу роль у збільшенні боргового навантаження відіграли також заходи підтримки банківського сектору та приватного бізнесу.

Подолання цієї проблеми вимагає комплексних заходів, що охоплюють раціональне управління державним боргом, забезпечення прозорості фінансової політики, удосконалення системи регулювання та нагляду, а також впровадження виваженої макроекономічної політики, спрямованої на підтримку стійкого економічного розвитку.

2.3 Зовнішньоекономічні відносини України з Європейським Союзом в сучасних умовах

Починаючи з 2014 року, після початку збройного конфлікту на сході України, а особливо після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році, економічна співпраця між Україною та Європейським Союзом зазнала істотних змін [12]. Воєнні дії суттєво вплинули на основні напрями взаємодії сторін, зокрема на зовнішню торгівлю, інвестиційні процеси, а також на формування економічної політики та розвиток міждержавного партнерства. Водночас цей період став не лише джерелом серйозних викликів, а й відкрив нові можливості для трансформації та переорієнтації торговельно-економічних відносин України з Європейським Союзом.

Зокрема, військові дії спричинили суттєве скорочення обсягів як експорту, так і імпорту товарів між Україною та країнами Європейського Союзу [13]. Порушення логістичних маршрутів, підвищення транспортних ризиків, а також нестабільність ринкової кон'юнктури стали ключовими чинниками, що ускладнили діяльність українських підприємств та обмежили їхню здатність забезпечувати стабільні експортні поставки.

Незважаючи на складні економічні та безпекові умови, після 2022 року Європейський Союз продовжив залишатися головним торговельним партнером України. У 2023 році частка торгівлі товарами з країнами ЄС становила 56,0 % загального обсягу зовнішньої торгівлі України [14]. Водночас Україна посідала 17-те місце серед торговельних партнерів Європейського Союзу та входила до трійки найбільших постачальників аграрної продукції на європейський ринок. Для порівняння, у 2020 році частка торгівлі товарами й послугами між Україною та ЄС становила 40,7 %, що було на 0,6 % більше, ніж роком раніше.

У довоєнний період, зокрема у 2021 році, обсяг українського експорту товарів досягав 68,2 млрд дол. США. Проте вже у 2022 році цей показник суттєво скоротився — приблизно на 44 млрд дол. США. У 2023 році обсяги

експорту залишалися значно нижчими за довоєнний рівень і становили близько 36 млрд дол. США, що на 36 % менше порівняно з 2021 роком.

Разом із тим у 2023 році загальний товарообіг між Україною та Європейським Союзом сягнув 56 млрд дол. США, продемонструвавши зростання на 1,9 % порівняно з попереднім роком. Водночас динаміка експорту та імпорту була нерівномірною: експорт українських товарів до країн ЄС зменшився на 16,1 % і становив 23,4 млрд дол. США, тоді як імпорт із Європейського Союзу зріс на 20,5 %, досягнувши 32,5 млрд дол. США. У результаті зовнішньоторговельне сальдо України у 2023 році залишалось від'ємним і становило –9,1 млрд дол. США [14].

Загалом із 2022 року спостерігається стійка тенденція до скорочення обсягів українського експорту, що чітко простежується на рис. 2.14.

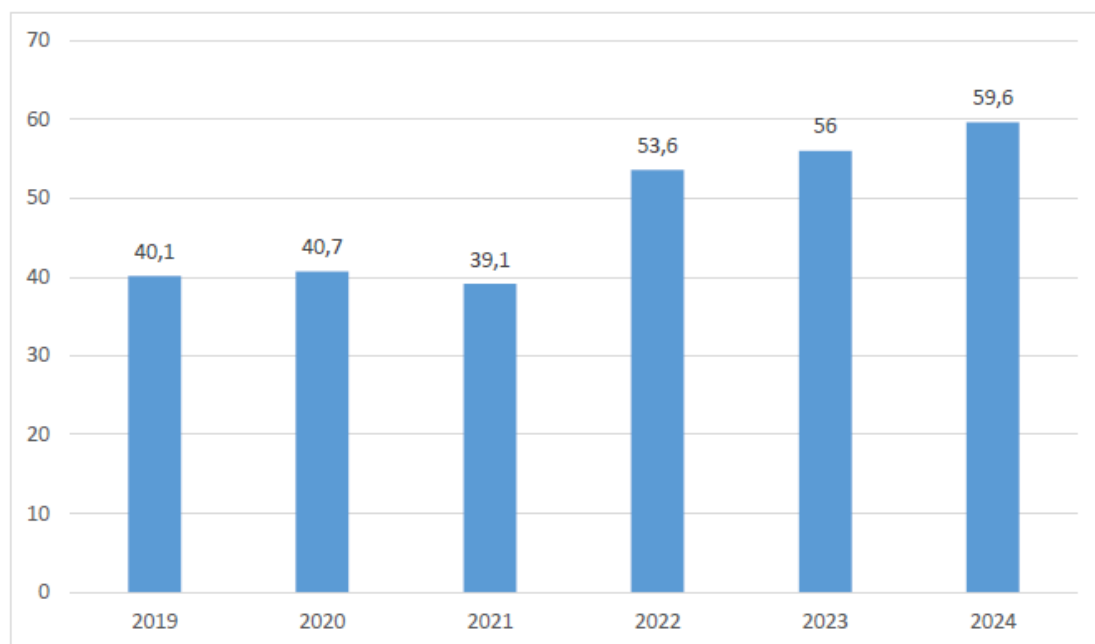

Рис. 2.14 Питома вага торгівлі товарами та послугами України з країнами ЄС у 2019-2024 р.р., %

Джерело: складено автором на основі [14]

Якщо у 2021 році експортно-імпортна діяльність за основними товарними групами характеризувалася вираженою позитивною динамікою, то вже з 2022 року її розвиток набув більш нерівномірного характеру, що відображається у

зміні темпів приросту та скорочення відповідних показників. У 2023 році зафіксовано зниження обсягів експорту за ключовими товарними позиціями, тоді як імпорт продемонстрував тенденцію до зростання (рис. 2.15).

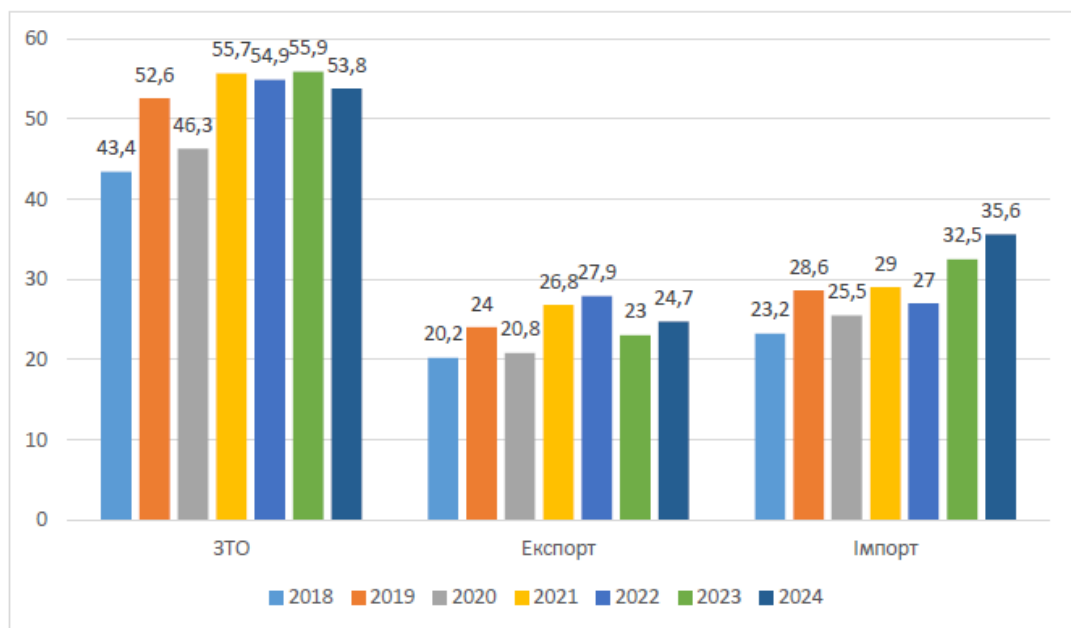

Рис.2.15 Зовнішньоторговельний оборот України, експорт, імпорт товарів до країн ЄС у 2018–2024 р.р., млрд дол. США

Джерело: складено автором на основі [15]

Така асиметрія у динаміці зовнішньої торгівлі свідчить про скорочення чистого експорту, що, у свою чергу, негативно впливає на загальні обсяги сукупного виробництва.

Основною причиною цих змін стало повномасштабне вторгнення російської федерації, унаслідок якого значна частина територій України з розвиненим промисловим потенціалом опинилася під окупацією, що суттєво вплинуло на виробничі та експортні можливості країни. Руйнування підприємств металургійної галузі та зупинка виробничих потужностей призвели до суттєвого скорочення обсягів виробництва і, відповідно, експорту металопродукції, яка раніше займала вагоме місце в експортній структурі України [16].

Разом із тим, попри загальне зниження експортної активності, окремі галузі змогли продемонструвати позитивну динаміку. Зокрема, у меблевій промисловості у 2023 році обсяги експорту зросли на 11 % порівняно з 2022 роком, тоді як валютні надходження збільшилися на 7 % [17]. Традиційно основу українського експорту продовжують формувати продовольчі товари, насамперед зернові культури, а також металургійна продукція. Проте ефективність їх експорту значною мірою залежить від стану логістичної інфраструктури, яка в умовах воєнних дій залишається обмеженою. Одночасно спостерігається розширення присутності товарів європейського походження на внутрішньому ринку України.

У 2024 році обсяги імпорту товарів із країн Європейського Союзу збільшилися на 9 % майже за всіма основними товарними категоріями, за винятком паливно-мастильних матеріалів, і досягли 35,6 млрд дол. США. Унаслідок цього від'ємне сальдо торгівлі товарами між Україною та ЄС продовжило зростати та становило 10,9 млрд дол. США.

Попри дію режиму найбільшого сприяння, функціонування зони вільної торгівлі та застосування автономних торговельних преференцій, частка Європейського Союзу в географічній структурі українського експорту у 2024 році дещо зменшилася порівняно з попереднім роком. Це відбулося навіть за умов збільшення вартісного обсягу експорту на 6 %, або на 1,5 млрд дол. США, що частково компенсувало скорочення поставок у першому півріччі, коли експорт до країн ЄС знизився приблизно на 9 %, або на 1,1 млрд дол. США.

Україна має потужний агропродовольчий сектор, який не лише забезпечує внутрішні потреби держави, а й є одним із ключових чинників її експортної конкурентоспроможності на світових ринках [18]. Саме завдяки цьому країна посідає важливе місце у системі глобальної продовольчої безпеки. До початку повномасштабного вторгнення Україна входила до числа п'яти найбільших світових експортерів зернових культур, спрямовуючи на зовнішні ринки

близько 75 % виробленої продукції, тоді як на внутрішнє споживання припадало лише 20–25 %. Частка України у світовому експорті пшениці становила близько 10 %, кукурудзи — понад 14 %, а соняшникової олії перевищувала 47 % [17].

Попри складні умови воєнного часу, за підтримки міжнародних партнерів Україна продовжує зберігати позиції одного з провідних експортерів зернових культур і соняшникової олії, забезпечуючи понад 10 % світової торгівлі цими видами продукції.

Динаміка експорту та імпорту продукції агропромислового комплексу України у взаємодії з країнами Європейського Союзу відображена на рис. 2.16 та 2.17.

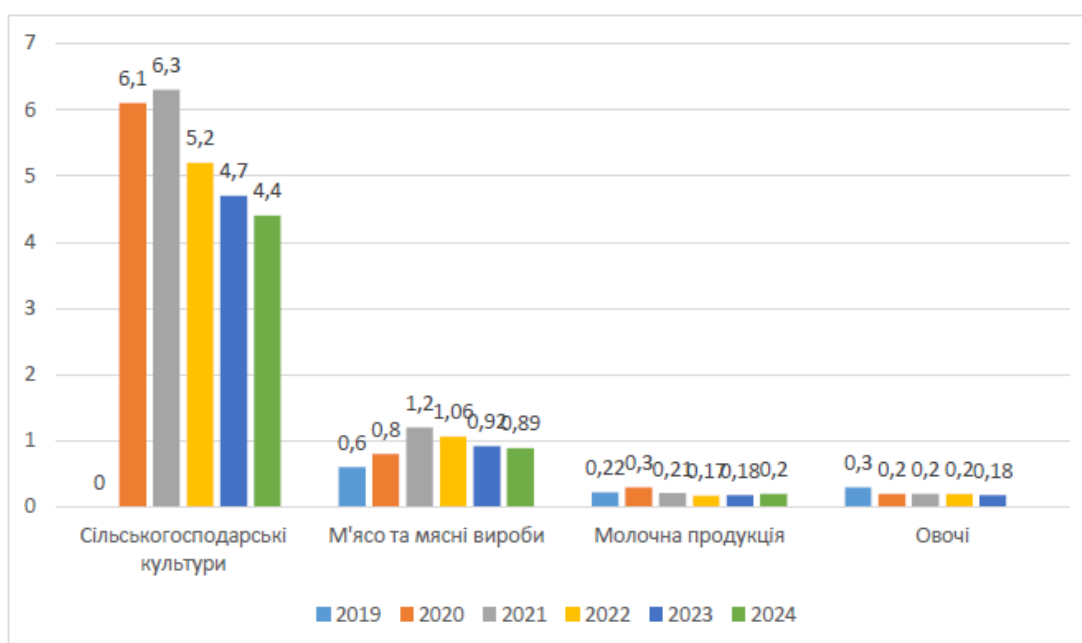

Рис.2.16 Експорт продукції агропромислового комплексу України в країни ЄС у 2019-2024 р.р., млрд дол США

Джерело: складено автором на основі [14]

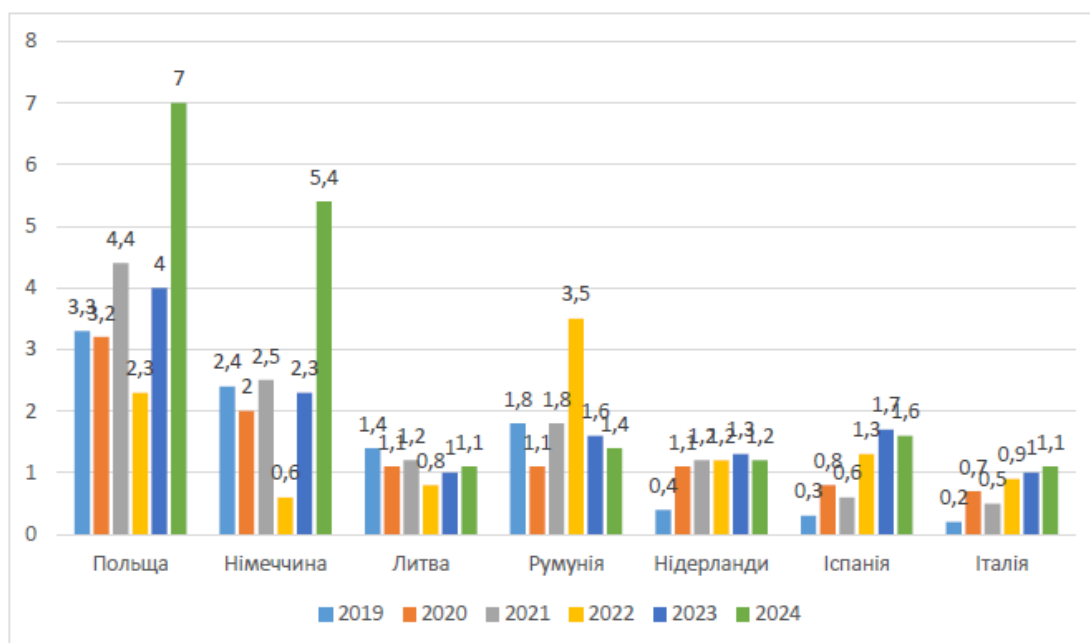

Рис.2.17 Імпорт української агропродукції деякими країнами ЄС у 2019-2024 рр., млрд. дол США

Джерело: складено автором на основі [15]

2020 рік став винятковим у досліджуваному періоді, оскільки саме тоді було зафіксовано скорочення експорту аграрної продукції України до Європейського Союзу на 12,9 %, що забезпечило валютні надходження на рівні 6,1 млрд дол. США [19].

Подальше загострення воєнних дій суттєво погіршило ситуацію у сфері продовольчої безпеки України. Основними причинами цього стали порушення логістичних ланцюгів, руйнування інфраструктури, виробничих потужностей і сільськогосподарських підприємств, а також зниження обсягів виробництва навіть на тих об'єктах, які продовжували функціонувати.

Водночас, попри складні умови воєнного часу, аграрний сектор України продемонстрував високу стійкість і здатність до адаптації. Хоча обсяги експорту скоротилися порівняно з довоєнними роками, галузь зберегла свою ключову роль як у забезпеченні внутрішніх потреб, так і у підтримці експортного потенціалу країни.

Аналіз статистичних даних свідчить, що Польща продовжує залишатися одним із головних імпортерів української аграрної продукції. Водночас обсяги імпорту дещо зменшилися порівняно з довоєнним періодом, що може бути зумовлено як економічними факторами, так і змінами у торговельному середовищі. Німеччина також зберігає статус важливого партнера, хоча і в цьому випадку спостерігається певне скорочення імпорту. Подібна тенденція характерна і для Румунії та Литви, які, попри зменшення закупівель, залишаються значущими учасниками торгівлі українською агропродукцією.

Загалом така динаміка свідчить про відносну стійкість торговельно-економічних зв'язків навіть в умовах воєнних і політичних викликів. Разом із тим зниження обсягів імпорту з боку окремих держав може вказувати на наявність певних труднощів у розвитку цих відносин. У зв'язку з цим постає необхідність адаптації експортної стратегії України, зокрема шляхом диверсифікації ринків збуту та пошуку нових торговельних можливостей.

Аналогічно до товарної торгівлі, країни Європейського Союзу залишаються ключовими партнерами України і у сфері послуг. Станом на 2020 рік на їх частку припадало близько 39 % експорту та 51 % імпорту послуг. Водночас окремі сегменти демонструють різноспрямовану динаміку розвитку. Найбільш інтенсивне зростання спостерігається у сфері комп'ютерних та інформаційних послуг [20], а також у сегментах переробки матеріальних ресурсів, науково-технічних і будівельних послуг [3].

Натомість у 2022 році суттєве скорочення було зафіксовано в транспортному секторі, який традиційно займав провідні позиції в структурі експорту послуг. Особливо це стосується залізничного та морського транспорту, що зумовлено втратою частини транзитних потоків і обмеженнями, пов'язаними з воєнною агресією.

У товарній структурі експорту послуг України до країн Європейського Союзу переважають чотири ключові категорії: транспортні послуги, послуги з

переробки матеріальних ресурсів, телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги, а також різноманітні ділові послуги. Загалом на ці напрями припадає близько 90 % усього обсягу експорту послуг до ЄС [21].

Водночас інші види послуг, зокрема фінансові, страхові, туристичні, культурні та державні, займають порівняно незначну частку в загальній структурі експорту послуг України до Європейського Союзу.

Починаючи з 2021 року, у період постпандемічного відновлення, Україна поступово нарощувала обсяги експорту послуг до країн ЄС (рис. 2.18). Основними напрямками залишалися ІТ-сфера, консалтингові та фінансові послуги, транспорт, а також інші суміжні види діяльності.

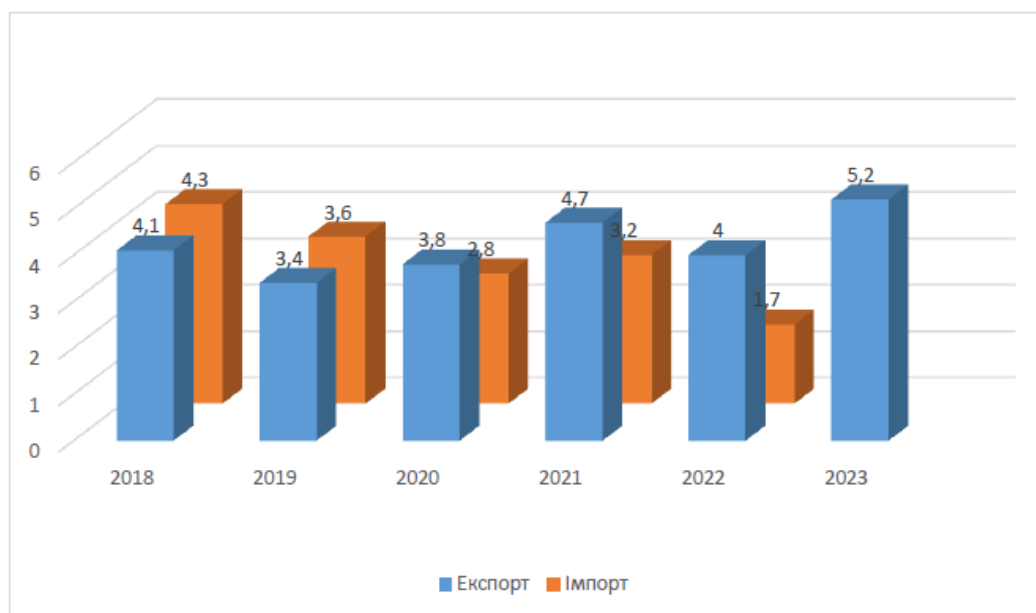

Рис.2.18 Зовнішня торгівля послугами України з країнами ЄС у 2018-2023 р.р., млрд. дол. США.

Джерело: складено автором на основі [14]

Попри негативний вплив воєнних дій, експорт послуг з України до країн Європейського Союзу залишався на відносно високому рівні, демонструючи стійкість сектору та його здатність адаптуватися до складних економічних умов.

У 2023 році почали проявлятися ознаки поступового відновлення ринку послуг, що сприяло активізації експортної діяльності. Зокрема, обсяг експорту послуг до країн ЄС збільшився на 5,2 % порівняно з 2022 роком, хоча все ще був на 19,5 % нижчим від рівня 2021 року [22]. При цьому основу структури експорту продовжували формувати ІТ-послуги, консалтингові послуги для бізнесу та послуги технічного обслуговування.

Водночас спостерігається розвиток нових напрямів діяльності, серед яких особливого значення набувають послуги, пов'язані з дистанційною зайнятістю, а також продукти креативних індустрій. Це свідчить про поступову модернізацію та диверсифікацію сфери послуг, що сприяє підвищенню її адаптивності та конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

У період 2019–2023 років експорт послуг з України до країн Європейського Союзу характеризувався нерівномірною динамікою, на яку впливали як позитивні економічні тенденції, так і зовнішні кризові чинники. Найуспішнішим став 2021 рік, коли обсяг експорту послуг до ЄС сягнув приблизно 4,5–5 млрд дол. США. Таке зростання було наслідком активного відновлення економічної діяльності після пандемії COVID-19. Основними споживачами українських послуг у цей період були Німеччина, Польща, Чехія та Румунія (рис. 2.19).

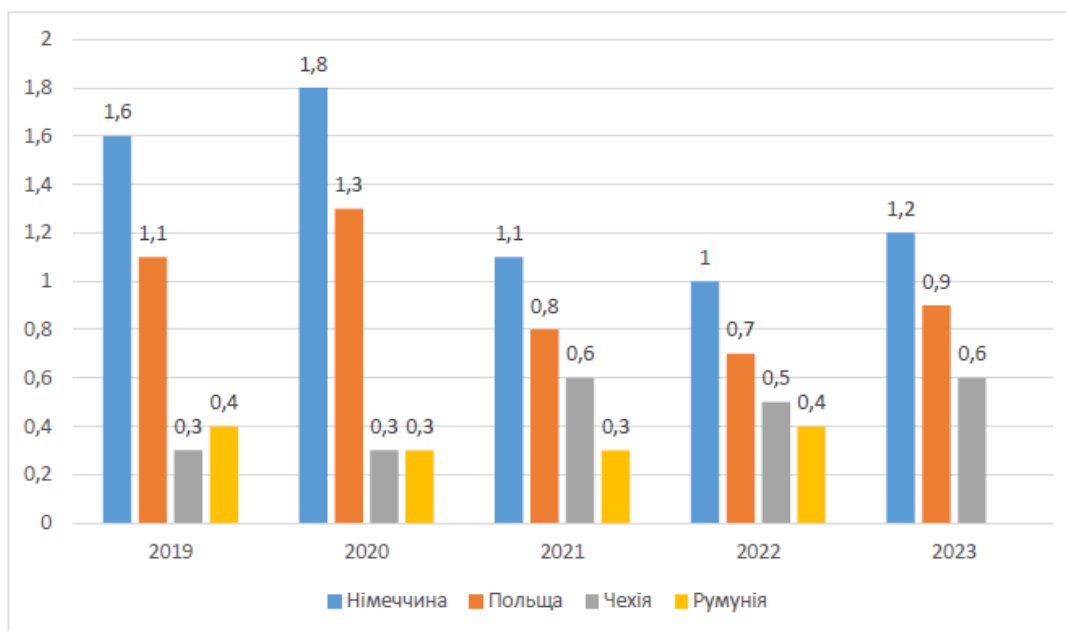

Рис.2.9 Країни ЄС з найбільшим обсягом імпорту послуг з України у 2019-2023 рр., млрд дол США

Джерело: складено автором на основі [15]

Лідером серед країн-партнерів залишалася Німеччина, на яку припадало близько 1,1 млрд дол. США експорту послуг. Це пояснювалося значним попитом на українські IT-рішення, послуги програмування та інженерного консалтингу. Друге місце посідала Польща з показником близько 800 млн дол. США, де найбільшим попитом користувалися послуги у сфері інформаційних технологій і бізнес-консалтингу [15].

Після початку повномасштабної війни у 2022 році ситуація істотно ускладнилася. Загальний обсяг експорту послуг до країн ЄС скоротився до 3,8–4 млрд дол. США. Незважаючи на це, Німеччина зберегла провідні позиції, імпортувавши українських послуг приблизно на 950 млн дол. США. Важливими ринками збуту залишалися також Польща та Чехія, де обсяги імпорту українських послуг становили близько 700 млн і 500 млн дол. США відповідно. Водночас через скорочення попиту та несприятливу економічну кон'юнктуру зменшилися обсяги експорту послуг до Румунії [23].

У 2023 році почали проявлятися ознаки поступового відновлення сектору. Обсяг експорту послуг до країн Європейського Союзу зріс до 4,5–5,2 млрд дол. США [11]. Німеччина продовжила утримувати позицію найбільшого імпортера українських послуг, збільшивши закупівлі до приблизно 1,2 млрд дол. США завдяки відновленню попиту на ІТ-послуги, програмування та технічний консалтинг. Позитивну динаміку продемонструвала також Польща, де обсяг імпорту українських послуг досяг близько 850 млн дол. США. Чехія та Румунія залишалися важливими партнерами України, забезпечуючи імпорт послуг на рівні приблизно 600 млн, 400 млн і 350 млн дол. США відповідно.

Загалом наведені показники свідчать про високу стійкість та адаптивність українського сектору послуг до складних економічних і політичних викликів. Попри кризові умови, він зберігає конкурентоспроможність і стабільний попит на ринку Європейського Союзу, що створює передумови для його подальшого розвитку та розширення міжнародної співпраці.

Висновки до розділу

Проведений аналіз сучасного стану економіки Європейського Союзу та його взаємодії з Україною дає підстави стверджувати, що ЄС і надалі зберігає статус одного з провідних центрів світової економіки, незважаючи на наявність численних внутрішніх і зовнішніх викликів. Економічна система Союзу характеризується високим рівнем постіндустріального розвитку, домінуванням сфери послуг, значною взаємозалежністю національних господарств та поглибленням інтеграційних процесів.

Разом із тим, упродовж останніх років економіка ЄС зазнала суттєвого впливу низки кризових чинників, серед яких пандемія COVID-19, енергетична нестабільність та наслідки повномасштабної війни в Україні. Це відобразилося у нестабільності темпів економічного зростання, скороченні промислового виробництва, посиленні інфляційного тиску, а також у загостренні бюджетних і

боргових дисбалансів. Попри зазначені труднощі, ринок праці ЄС зберігає відносну стійкість, тоді як сектор послуг продовжує виступати ключовим фактором економічного зростання.

Дослідження зовнішньоекономічних зв'язків України з Європейським Союзом свідчить про їх стратегічну важливість і відносну стабільність. Незважаючи на значні втрати, спричинені воєнними діями, ЄС залишається головним торговельним партнером України. Водночас відбувається поступова трансформація структури зовнішньої торгівлі, зокрема зростає роль аграрного сектору та сфери послуг, передусім ІТ-галузі, що демонструє високий рівень адаптивності до сучасних викликів.

Водночас війна спричинила порушення логістичних ланцюгів, зниження обсягів експорту, зростання імпорту та формування від'ємного торговельного сальдо. У таких умовах особливого значення набувають заходи, спрямовані на диверсифікацію ринків збуту, модернізацію виробничої бази та розвиток інноваційних секторів економіки.

Отже, євроінтеграція для України виступає не лише стратегічним пріоритетом зовнішньоекономічної політики, але й важливим чинником економічної стабілізації та довгострокового розвитку. Подальше поглиблення співпраці з Європейським Союзом створює необхідні передумови для відновлення національної економіки, підвищення її конкурентоспроможності та інтеграції до європейського економічного простору.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

3.1 Поглиблення економічної інтеграції України до ЄС в умовах війни

Економічна інтеграція України до Європейського Союзу, яка набула особливої активності після 2014 року, здійснюється в умовах тривалої військової агресії російської федерації та тимчасової окупації частини української території. Такі обставини суттєво ускладнюють реалізацію євроінтеграційних прагнень держави та створюють додаткові виклики й ризики для її соціально-економічного розвитку. Водночас інтеграція до економічного простору ЄС відкриває нові можливості для посилення конкурентоспроможності України, особливо в контексті глобальних тенденцій до формування стійких регіональних ланцюгів доданої вартості та зміцнення економічної безпеки провідних центрів світової економіки [17].

Україна має об'єктивні передумови для інтеграції до європейської економічної системи, яка характеризується високим рівнем ефективності та конкурентоспроможності [24]. У 2022 році було здійснено низку важливих кроків у напрямі поглиблення співпраці з ЄС, зокрема лібералізовано торговельні відносини та запроваджено низку безвізових режимів у різних сферах взаємодії.

Торговельно-економічні відносини між Україною та Європейським Союзом мають свої особливості. ЄС поступово перетворився на головного зовнішньоторговельного партнера України, що сприяє підвищенню стійкості її відкритої економіки в умовах воєнної агресії та значних економічних втрат. Частка Європейського Союзу в зовнішній торгівлі України зросла з 2014 по 2021 рік до 39,1 %, а у 2022 році досягла 52,2 %. Посилення ролі європейського напрямку значною мірою зумовлене переорієнтацією торговельних потоків на західні кордони України в умовах морської блокади. Водночас із

функціонуванням «зернового коридору» спостерігається поступове відновлення морських перевезень і розширення географії експорту, у тому числі до країн ЄС.

Загалом упродовж відносно короткого періоду відбулися суттєві проєвропейські зміни у географічній структурі зовнішньої торгівлі України. При цьому варто враховувати, що для самих країн Європейського Союзу характерним є високий рівень внутрішньої економічної інтеграції: близько 60–65 % їхньої зовнішньої торгівлі припадає на внутрішньоєвропейські зв'язки.

Починаючи з 2016 року, українські підприємства активно використовують можливості Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС. Зокрема, кількість підприємств-експортерів зросла з 13 402 у 2016 році до понад 14 тисяч у 2021 році, а загальна кількість виданих сертифікатів EUR.1 досягла 584 907.

У цілому розвиток торговельних відносин з Європейським Союзом має неоднозначний характер. З одного боку, спостерігається зростання внутрішньогалузевої торгівлі, підвищення відкритості економіки та покращення окремих показників її збалансованості. З іншого боку, проблема від'ємного торговельного сальдо залишається актуальною, а інтеграція України до європейських ланцюгів доданої вартості відбувається повільними темпами, попри певну диверсифікацію товарної структури експорту.

Участь українських підприємств у європейських ланцюгах доданої вартості на сучасному етапі залишається обмеженою. Вона переважно зосереджується на початкових стадіях виробництва, пов'язаних з експортом сировини, а також на завершальних етапах, що передбачають імпорт готової продукції. Така модель взаємодії не сприяє суттєвому накопиченню доданої вартості в межах національної економіки.

Повномасштабне вторгнення російської федерації у 2022 році призвело до порушення виробничих і коопераційних зв'язків із європейськими партнерами. Зокрема, окремі великі транснаціональні компанії, такі як BMW та Volkswagen,

були змушені тимчасово призупинити діяльність частини своїх підприємств через перебої у постачанні комплектуючих з України.

Водночас, попри складну ситуацію в окремих галузях, зокрема металургії та виробництві електрообладнання, воєнні події водночас стимулювали прискорення інтеграційних процесів у певних секторах економіки. Зокрема, спостерігається активізація інституційної та секторальної інтеграції до внутрішнього ринку Європейського Союзу, а також поступова трансформація структури експорту у напрямі її диверсифікації та приведення у відповідність до європейських стандартів.

У довгостроковому вимірі подальший розвиток зовнішньої торгівлі України, зокрема з країнами Європейського Союзу, значною мірою визначатиметься темпами відновлення експортного потенціалу держави та забезпеченням безперебійної роботи логістичної інфраструктури, передусім морських транспортних коридорів. У цьому зв'язку особливої ваги набувають ініціативи ЄС, спрямовані на підтримку післявоєнної відбудови України. Однією з таких ініціатив є створення спеціальної «Платформи відбудови України», діяльність якої координується Європейською Комісією у співпраці з Урядом України.

Крім того, Європейська Комісія запропонувала формування спеціального фонду «RebuildUkraine», інтегрованого до бюджету ЄС, який розглядається як один із ключових інструментів фінансування відбудови країни. Передбачається, що цей механізм забезпечуватиме як кредитну, так і грантову підтримку, а розподіл фінансових ресурсів буде пов'язаний із реалізацією інвестиційних проєктів і проведенням структурних реформ. Його функціонування базуватиметься на досвіді Фонду відновлення та стійкості ЄС, який уже довів свою ефективність у подоланні кризових явищ у державах-членах.

Важливим напрямом трансформації зовнішньоекономічних відносин України з Європейським Союзом є формування нової логістичної моделі

торгівлі. Починаючи з 2014 року, часткова блокада Азовського моря, а з 2022 року — повне блокування чорноморських і азовських портів, а також припинення транзиту через територію Російської Федерації суттєво ускладнили здійснення зовнішньоторговельних операцій. До повномасштабного вторгнення значна частина експорту, передусім зернової продукції, здійснювалася через морські порти Чорного моря, які забезпечували вагомі валютні надходження.

За нових умов відбувається переорієнтація логістичних потоків відповідно до Плану дій Європейського Союзу «Шляхи солідарності», ухваленого у травні 2022 року. Важливим кроком стало підписання Угоди про вантажні автомобільні перевезення у червні 2022 року, яка передбачає спрощення процедур транспортування, зокрема скасування дозвільної системи для українських перевізників і взаємне визнання документів водіїв. Це сприяло частковій стабілізації торговельних потоків у складних умовах.

Інвестиційний напрям співпраці між Україною та Європейським Союзом і надалі залишається одним із найскладніших аспектів двосторонніх економічних відносин. З початком повномасштабного вторгнення російської федерації інвестиційна привабливість України зазнала істотного зниження, що було зумовлено зростанням безпекових ризиків та невизначеністю економічного середовища. Зокрема, міжнародні рейтингові агентства переглянули кредитний рейтинг держави у бік зниження до рівня, близького до переддефолтного. У таких умовах залучення іноземного капіталу можливе переважно за умови запровадження ефективних механізмів страхування воєнних ризиків, що обмежує масштаби інвестиційних надходжень і зумовлює високий рівень невизначеності.

Водночас запроваджена у 2022 році лібералізація торгівлі з Європейським Союзом стала важливим інструментом підтримки української економіки. Для ЄС це рішення мало безпрецедентний характер, оскільки передбачало надання значних торговельних преференцій державі, яка не є членом Союзу. У

результаті було створено умови для активізації експорту, зміцнення позицій українських виробників на європейському ринку та розширення доступу до третіх ринків через транзитні механізми.

Найбільший позитивний ефект від скасування митних обмежень отримали виробники продукції, яка раніше підпадала під тарифні квоти, зокрема меду, продуктів переробки томатів, зернових і продуктів їх переробки, цукру, м'яса птиці, яєць, овочевої та фруктових продукції, а також окремих видів промислових товарів. Крім того, позитивні наслідки лібералізації відчули підприємства харчової промисловості, виробники мінеральних і хімічних добрив та металургійної продукції.

Для Європейського Союзу відкриття ринку для українських товарів сприяє розширенню пропозиції та частково стримує зростання цін на аграрну продукцію. Водночас скасування обмежень щодо імпорту металургійної продукції з України дозволяє зменшити дефіцит сировини, необхідної для функціонування європейської промисловості [25].

З боку України лібералізація торгівлі відкриває можливості для переходу від сировинної моделі експорту до більш глибокої переробки продукції всередині країни. Зокрема, перспективним є розвиток виробництва продукції тваринництва та харчової промисловості з більшою доданою вартістю. Це створює передумови для освоєння нових сегментів європейського ринку та зміцнення позицій українських виробників у міжнародній торгівлі.

Важливим кроком на шляху поглиблення економічного співробітництва між Україною та Європейським Союзом стало прийняття Верховною Радою України 6 жовтня 2022 року постанови про звернення до інституцій ЄС щодо продовження дії тимчасових заходів із лібералізації торгівлі. Метою цієї ініціативи було збереження преференційного торговельного режиму на період проведення переговорів про вступ України до Європейського Союзу [26].

Попри складні умови воєнного часу, у 2022 році спостерігалася активізація секторальної інтеграції у форматі так званих «безвізових режимів» з Європейським Союзом. Зокрема, йдеться про розвиток співпраці у сферах енергетики, митного регулювання, цифрової економіки та транспорту. Запровадження таких механізмів відкриває нові можливості для українських підприємств і сприяє поживленню економічної діяльності.

Зокрема, з 1 жовтня 2022 року Україна стала учасницею режиму «митного безвізу», що забезпечило можливість обміну інформацією про транзитні перевезення з 36 державами в режимі реального часу. Крім того, це сприяло впровадженню спрощених процедур транзиту та наближенню фінансових умов здійснення перевезень до європейських стандартів [27].

Ще одним важливим і перспективним напрямом співпраці є впровадження так званого «промислового безвізу», який передбачає укладення Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції. Реалізація цього механізму дозволить спростити доступ українських виробників до внутрішнього ринку Європейського Союзу, підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції та сприятиме глибшій інтеграції України до європейських виробничих і торговельних ланцюгів.

2.2 Проблеми та особливості інтеграції України до Європейського Союзу

Характер взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом, а також динаміка євроінтеграційних процесів визначаються впливом комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників. Серед ключових із них варто виокремити зростання нестабільності та непередбачуваності геополітичних і геоекономічних процесів, що посилюються внаслідок агресивної політики російської федерації щодо України [28]. Водночас ці процеси є складовою

ширшого глобального протистояння між демократичними державами та авторитарними режимами.

Надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу стало переломним моментом у відносинах між Києвом і Брюсселем, ознаменувавши завершення періоду «стратегічної невизначеності» та перехід до практичної фази переговорів щодо майбутнього членства. Разом із тим повномасштабна російська агресія суттєво ускладнила реалізацію інтеграційного курсу. Значні людські втрати, масштабні економічні руйнування, уповільнення темпів реформ і необхідність концентрації ресурсів на обороні негативно впливають на швидкість євроінтеграційних перетворень. Додатково ситуацію ускладнюють внутрішні виклики в самому Європейському Союзі, зокрема енергетичний тиск з боку Росії та обмеження, пов'язані з українським аграрним експортом.

Попри це, сучасний етап взаємодії України та ЄС характеризується високим рівнем політичної, економічної та інституційної підтримки. Європейський Союз послідовно демонструє солідарність із Україною, надаючи фінансову, гуманітарну та військово-технічну допомогу. Поглиблення економічних зв'язків, а також розширення присутності українських товарів і послуг на ринках ЄС відіграють важливу роль у підтриманні макроекономічної стабільності держави. У період війни було реалізовано низку заходів, спрямованих на активізацію співпраці, зокрема скасовано тарифні та квотні обмеження, а також запроваджено низку секторальних «безвізових» режимів, що сприяють як економічній інтеграції, так і підвищенню стійкості України до зовнішніх загроз.

Європейська інтеграція визначена як стратегічний напрям розвитку України, що впливає не лише на економічну сферу, але й на формування суспільних цінностей та інституційної системи держави. Водночас цей процес

супроводжується низкою викликів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру [29].

Серед ключових напрямів реформ особливе значення має боротьба з корупцією, яка розглядається як один із базових елементів трансформації державного управління. Досвід країн, що вже пройшли шлях євроінтеграції, свідчить, що успішність цього процесу значною мірою залежить від ефективності реалізації системних реформ, гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу та здатності держави забезпечити їх практичне впровадження [17].

Економічна інтеграція України до Європейського Союзу передбачає реалізацію системи взаємопов'язаних стратегічних і тактичних заходів. Одним із ключових напрямів є розроблення та впровадження узгодженого з ЄС оновленого Плану пріоритетних дій щодо інтеграції до внутрішнього ринку Союзу. Такий документ має охоплювати розвиток спільних виробничих і промислових ініціатив, реалізацію інфраструктурних проєктів, формування ефективної інвестиційної політики ЄС стосовно України, інтеграцію українських операторів зв'язку до європейського роумінгового простору, а також розширення доступу вітчизняних компаній до ринку послуг держав-членів [30].

Важливу роль у цьому процесі відіграє забезпечення стабільної фінансової підтримки з боку Європейського Союзу та його країн-членів, зокрема у формі кредитних і грантових ресурсів. При цьому необхідною умовою є ефективна координація такої допомоги з міжнародними фінансовими організаціями та провідними економіками світу.

З метою відновлення економіки України, а також відбудови інфраструктури, житлово-комунального господарства та соціальної сфери, доцільним є впровадження цільових програм як на рівні інституцій ЄС, так і в межах двостороннього співробітництва з окремими європейськими державами.

Особливого значення набуває збереження та подальше поглиблення лібералізації торговельних відносин з Європейським Союзом. Водночас цей процес потребує інституційного закріплення через трансформацію тимчасових торговельних преференцій у постійний режим, максимально наближений до умов функціонування внутрішнього ринку ЄС.

Подальше поглиблення інтеграції України до Європейського Союзу передбачає посилення інституційної співпраці в стратегічно важливих галузях, зокрема в енергетичному секторі, промисловості, транспортній сфері, цифровій економіці, сільському господарстві та міграційній політиці. Важливу роль у цьому процесі відіграють спрощення митних процедур і впровадження Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції («промисловий безвіз»), що сприятиме розширенню присутності українських товарів на внутрішньому ринку ЄС.

Одним із перспективних напрямів подальшої інтеграції є приєднання України до Єдиної зони платежів у євро (SEPA), що дасть змогу спростити фінансові розрахунки, знизити транзакційні витрати та підвищити ефективність економічної співпраці з європейськими партнерами. Крім того, проведення спільного моніторингу інвестиційного потенціалу за участю інституцій Європейського Союзу може сприяти відновленню інвестиційної привабливості України та активізації інвестиційних процесів навіть в умовах воєнних ризиків і нестабільності. Водночас процес євроінтеграції супроводжується низкою суттєвих викликів. Серед них — триваюча військова агресія Російської Федерації, недостатній рівень реалізації економічних реформ, поширеність корупції та економічної злочинності, а також структурні відмінності у рівнях економічного розвитку та правових системах України і держав-членів ЄС [40]. Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, який передбачає завершення воєнного конфлікту, прискорення реформ, підвищення

ефективності державного управління та мобілізацію додаткових ресурсів для гармонізації економічних і правових стандартів.

Перспективи інтеграції України до Європейського Союзу визначаються сукупністю зовнішніх і внутрішніх чинників. До зовнішніх належить, передусім, готовність ЄС до подальшого розширення, тоді як внутрішні фактори пов'язані з результативністю економічних і інституційних перетворень у самій Україні [31]. Взаємодія цих чинників формує загальний контекст євроінтеграційного процесу та безпосередньо впливає на динаміку просування держави до повноправного членства.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дає змогу окреслити ключові напрями та перспективи подальшої інтеграції України до Європейського Союзу. Передусім це стосується поглиблення економічного співробітництва шляхом поступового залучення України до внутрішнього ринку ЄС, що сприятиме збільшенню обсягів зовнішньої торгівлі та зміцненню конкурентних позицій національної економіки.

Не менш важливим напрямом є розширення можливостей доступу українських товарів і послуг до європейських ринків. Це створює сприятливі умови для диверсифікації експорту, освоєння нових ринкових ніш та стимулювання розвитку високотехнологічних і наукоємних галузей економіки.

Суттєве значення має і потенціал залучення іноземних інвестицій, який пов'язаний із підвищенням інституційної стабільності, гармонізацією законодавства з європейськими стандартами та поступовим зниженням інвестиційних ризиків. Паралельно відбуватиметься модернізація економіки та інфраструктури завдяки участі у спільних проєктах ЄС, використанню фінансових інструментів підтримки та впровадженню інноваційних технологій.

Важливе значення має також інституційно-правова модернізація, яка передбачає гармонізацію національного законодавства з правовими нормами Європейського Союзу, підвищення якості державного управління, посилення

антикорупційних механізмів і зміцнення принципів верховенства права. Не менш перспективним напрямом є інтеграція України до європейських виробничих ланцюгів створення доданої вартості, що сприятиме поступовому переходу від переважно сировинної моделі розвитку до виробництва конкурентоспроможної продукції з високою доданою вартістю.

Реалізація цих завдань матиме позитивний вплив на соціально-економічний розвиток країни, сприяючи підвищенню добробуту населення, створенню нових робочих місць, удосконаленню соціальних стандартів та розширенню можливостей для професійного розвитку й трудової мобільності громадян.

Водночас процес євроінтеграції ускладнюється невідповідністю сучасного стану української економіки вимогам, необхідним для повноцінного входження до європейського економічного простору [32]. Незважаючи на наявність тісних економічних зв'язків і спільних інтересів, суттєві відмінності у рівнях розвитку економік України та держав-членів ЄС залишаються серйозним бар'єром, подолання якого потребує тривалого часу та системних реформ.

За таких умов подальший розвиток взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом може здійснюватися шляхом поглибленого партнерства або асиметричної інтеграції. Зазначені моделі передбачають активізацію співробітництва у стратегічно важливих сферах, насамперед у рамках поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Це створює необхідні передумови для поступового зближення економічних систем України та ЄС і сприяє подальшому просуванню євроінтеграційних процесів.

Висновки до розділу

Проведений аналіз свідчить про те, що інтеграція України до Європейського Союзу є складним, багатовекторним процесом, який поєднує значний потенціал економічного розвитку з наявністю серйозних викликів і

обмежень. Євроінтеграційний курс виступає стратегічним орієнтиром державної політики, спрямованим на забезпечення макроекономічної стабільності, структурну модернізацію економіки та підвищення якості життя населення.

Дослідження показало, що ключові перспективи інтеграції пов'язані з розширенням доступу до внутрішнього ринку ЄС, активізацією інвестиційних процесів, розвитком інфраструктури, включенням до європейських ланцюгів доданої вартості та впровадженням сучасних стандартів управління. Важливим чинником успішної інтеграції є також поглиблення інституційної взаємодії, гармонізація національного законодавства з правом ЄС та послідовна реалізація структурних реформ.

Разом із тим, процес євроінтеграції супроводжується низкою об'єктивних труднощів. Серед них — суттєві диспропорції у рівнях економічного розвитку України та держав-членів ЄС, тривала військова агресія Російської Федерації, недостатня результативність реформ, високий рівень корупційних ризиків, а також обмежена участь України у європейських виробничих та інноваційних мережах. Зазначені фактори зумовлюють асиметричність взаємовідносин та ускладнюють досягнення повноцінної інтеграції.

Попри складні умови, навіть у період воєнного протистояння спостерігається поступове поглиблення співпраці між Україною та Європейським Союзом. Це проявляється у лібералізації торговельних відносин, розвитку секторальної інтеграції та впровадженні спільних інституційних механізмів взаємодії. Така динаміка свідчить про високий рівень політичної підтримки з боку ЄС та стратегічну важливість України в європейському економічному просторі.

Отже, ефективність інтеграції України до Європейського Союзу визначатиметься здатністю держави забезпечити реалізацію комплексних реформ, досягти макроекономічної стабільності, подолати внутрішні структурні

дисбаланси та максимально використати інструменти підтримки, надані ЄС. У довгостроковій перспективі євроінтеграція виступає ключовим чинником відновлення економіки, підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку України.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було здійснено комплексний аналіз процесів становлення, розвитку та функціонування Європейського Союзу як унікального інтеграційного об'єднання, а також визначено особливості економічної інтеграції України до європейського простору. У роботі розглянуто історичні передумови євроінтеграції, основні етапи формування ЄС, його інституційну систему та ключові принципи функціонування внутрішнього ринку, який базується на забезпеченні свободи руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили.

Встановлено, що Європейський Союз являє собою високорозвинену наднаціональну систему, яка поєднує економічні, політичні та правові механізми взаємодії держав-членів та забезпечує умови для їх сталого розвитку. Аналіз сучасного стану економіки ЄС дозволив виокремити основні тенденції її функціонування, зокрема домінування сфери послуг, зростання взаємозалежності національних економік, вплив глобальних кризових явищ, а також активізацію процесів цифровізації та інноваційної трансформації.

Дослідження засвідчило, що економічна інтеграція України до Європейського Союзу відбувається в умовах значних внутрішніх і зовнішніх викликів. До них належать військова агресія Російської Федерації, наявність структурних дисбалансів в економіці, а також необхідність реалізації масштабних інституційних реформ. Водночас визначено, що ЄС є провідним торговельним партнером України, а поглиблення співпраці з ним сприяє підвищенню стійкості національної економіки, диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків та розширенню доступу до міжнародних ринків.

У процесі дослідження було проаналізовано динаміку зовнішньої торгівлі України з ЄС, структуру експорту та імпорту товарів і послуг, а також вплив воєнних дій на економічні відносини. Встановлено, що, попри значні втрати та порушення логістичних ланцюгів, економіка України демонструє здатність до

адаптації до кризових умов. При цьому окремі галузі, зокрема аграрний сектор і сфера інформаційних технологій, зберігають високий рівень конкурентоспроможності на європейському ринку.

Обґрунтовано, що перспективи інтеграції України до Європейського Союзу пов'язані з модернізацією національної економіки, активізацією інвестиційних процесів, участю у європейських ланцюгах доданої вартості та впровадженням європейських стандартів у різних сферах суспільного життя. Разом із тим процес інтеграції супроводжується низкою проблем, серед яких ключовими є асиметрія економічного розвитку, поширеність корупції, недостатня ефективність державного управління та обмеженість ресурсного забезпечення реформ.

Отже, євроінтеграція України є складним і довготривалим процесом, що має стратегічне значення для розвитку держави. Її успішна реалізація потребує системного підходу, узгодженості дій державних інституцій, прискорення реформ та ефективного використання можливостей, які надає співпраця з Європейським Союзом. У довгостроковій перспективі інтеграція до ЄС виступає ключовим фактором економічного відновлення, підвищення конкурентоспроможності та зміцнення позицій України у глобальній економіці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Н. С. Особливості інтеграційних процесів в ЄС / Н. С. Алексєєнко // 75-а річниця ООН – сучасний стан та розвиток міжнародного права : збірник матеріалів Всеукр. наук. студент. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2020 р.) / МОН України, НУ "ОЮА" ; відп. вед. М. Р. Аракелян. - Одеса : Гельветика, 2020. – с. 331-334.
2. Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владіміров С.В. «Міжнародні економічні відносини». Київ. 2013. 256с.
3. Історія Європейського Союзу. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_Європейського_Союзу
4. Міжнародна економіка: Підручник/ за ред. В.М.Тарасевича – Дніпро: ПБП «Економіка», 2019 – 386с.
5. Яковюк І. В. Історичні передумови і основні етапи європейської інтеграції / І. В. Яковюк // Вісн. Акад. прав. наук України. – №4. – 2003. – с. 82–92.
6. Кульганік О. М. Сучасні процеси міжнародної торгівлі України в умовах глобалізації. Електронний журнал «Ефективна економіка». 2019. №10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2
7. Офіційний сайт Eurostats. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
International Trade in Services 2019. URL: <https://unctad.org>
8. Кельбас А.О. Аналіз впливу цифровізації на ринок праці. Моделювання та прогнозування економічних процесів. Збірник тез та доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції. 2024. Том.1. с.24-28.
9. Кельбас А.О. Аналіз впливу цифровізації на ринок праці. Моделювання та прогнозування економічних процесів. Збірник тез та доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції. 2024. Том.1. с.24-28.

10. Панов А., Сидорук Б.В. Інтеграція України в світовий ринок праці: Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2023. №46. с.72-76. URL:<http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua>
11. Європейська Комісія. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/index_en
12. Матеріали Вісімнадцятої наукової конференції викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Зовнішня торгівля України товарами. Одеса: Ун-т Ушинського, 7–8 квітня 2023 р. — Том.2. с.124
13. Сіденко В.Р. Кризові процеси у розвитку інтеграції в ЄС: витоки та перспективи. Науковий журнал «Економіка і прогнозування». Київ, 2017. Вип.1. с.7-30.
14. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
15. Офіційний сайт СОТ. URL: https://www.wto.org/english/tratoptrims_e.htm
16. Європейська інтеграція : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [С. В. Федонюк та ін.] ; за ред. С. В. Федонюка, В. Й. Лажніка. Вид. 2-е, переробл. й доповн. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 760 с. – (Посібники та підручники ВНУ імені Лесі Українки). С. 171-181.
17. Бойко І. Європейський союз: історія становлення та його значення для України. // Електронний журнал «Вісник Львівського університету». Львів, 2023. Вип. 76. с. 15– 32. (Серія : Юридична)
18. Офіційний сайт Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД). URL: <http://www.unctad.org>
19. Литвиненко А. О., Литвиненко О. Д. Трансформація світового ринку в умовах глобалізації. Розділ 3. Параграф 3.1, 3.2., 3.3. Міжнародні економічні та суспільні відносини: стан, проблеми, перспективи розвитку :

монографія / за ред. Л. М. Савчук, М. В. Корнєєва. Дніпро: Пороги, 2021. с. 69-110.

20. Рибак Г. І., Островський І. А. Міжнародний ринок послуг: сучасний стан та структура. Електронний журнал «Ефективна економіка». №6. 2020. URL:<http://www.economy.nayka.com.ua>

21. Прокопенко Л.Л. Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України : зб. матеріалів XIX наук.-практ. конф. Дніпро, НТУ ДП. 2022. 151 с.

22. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL:<https://index.minfin.com.ua>

23. Калініна С. П. Міжнародний ринок праці в умовах глобалізації: міграційний дискурс / С. П. Калініна, Ю. І. Коровчук, О. П. Кушнарєнко // Вісник Приазовського державного технічного університету: зб. наук. праць / ДВНЗ «ПДТУ». Маріуполь, 2018. Вип. 35. с. 69–76. (Серія: Економічні науки).

24. Корнієнко В.О. Україна в Європі та світі: електронний навчальний посібник / В. О. Корнієнко. – Вінниця: ВНТУ, 2018.

25. Основні висновки Доповіді 2023 р. щодо України. EEAS. URL:<https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/>

26. Могиль В. Європейська інтеграція як перспективний напрям модернізації України. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2022. Вип. 3 (63). с. 78–81.

27. Макаренко Н. А. Нові перспективи вступу України до Європейського Союзу: вплив російсько-української війни 2022 року на Євроінтеграцію. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. №1 (2022). С. 366–369.

28. Україна на шляху до ЄС: виклики та перспективи: матеріали круглого столу до Дня Європи в Україні (Київ, 9 трав. 2024 р.): за заг. ред. Л. Г. Комахи, М. С. Орлів, Ю. Г. Рубана. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2024. 112 с.
29. Ткаленко С. І. Євроінтегральне співробітництво України та ЄС. Стратегія розвитку України. 2015. № 1. с. 148–152.
30. Тохтамиш Т.О., Ягольницький О.А., Овчиннікова М.А. Проблеми системного підходу в економіці. Теоретичні аспекти організації зовнішньої торгівлі України з країнами Європейського Союзу: збірник наукових праць, вип. 2(64). Київ. 2018р. с.7-12.
31. Панов А., Сидорук Б.В. Інтеграція України в світовий ринок праці: Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2023. №46. с.72-76. [URL:http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua](http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua)
32. Осташко Т.О. Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України: колективна монографія. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ. 2019. 350с.